

Balzac

A doua familie

Comedia umană

Honoré de BALZAC

A doua familie

În românește de
Petru Dumitriu

*Une double famille,
1830*

Wm. Hall

Doamnei contese Louise de Turheim,

*Ca semn de amintire și de afectuos
respect din partea umilului său servitor,*

DE BALZAC

Strada Tourniquet^[1]-Saint-Jean – odinioară una dintre străzile cele mai întortocheate și mai întunecoase ale vechiului cartier care înconjoară Primăria – șerpuia de-a lungul micilor grădini ale Prefecturii Parisului și da în strada Martroi, tocmai la colțul unui zid, dărâmat astăzi. În locul acesta, se vedea bariera de în care s-a tras numele străzii și care n-a fost desființată decât în 1823, când orașul Paris a clădit pe locul unei grădinițe ce ținea de Primărie, o sală de bal pentru serbarea dată în onoarea ducelui de Angouleme la întoarcerea lui din Spania^[2]. Strada Tourniquet, în partea ei cea mai lată, la ieșirea din strada Tixeranderie, nu avea decât o lățime de cinci picioare. Astfel că, pe vreme ploioasă, o apă murdară scălda partea de jos a caselor vechi ce mărgineau această stradă, luând cu ea gunoaiele puse de fiecare gospodină la colțul casei. Căruțele cu gunoi nu puteau trece pe-acolo, locuitorii își puneau nădejdea în vreo furtună ca să le curețe strada, veșnic plină de noroi. Dar cum putea fi curată? Vara, când soarele își arunca din plin razele asupra Parisului, o perdea de aur scânteia ca ascuțișul unei săbii, luminând pentru o

clipă întunericul acestei străzi, fără a putea usca umezeala de totdeauna, ce se întindea de la parter până la catul întâi al acelor case tăcute și negre. Locuitorii, care în luna iunie își aprindeau lămpile la ora cinci, nu le stingeau niciodată iarna.

Astăzi încă, trecătorul inimos care pornește din Marais^[3] pe cheiuri, luând-o de la capătul străzii Chaume, pe străzile Homme-Armé, Billettes și Deux-Portes, dând în strada Tourniquet, va crede că a mers doar pe sub niște hrube.

Proape toate străzile vechiului Paris, a cărui strălucire a fost atât de mult lăudată în cronici, semănau cu acest labirint umed și întunecos, în care iubitorii de trecut se mai pot încă minuna de unele ciudățenii istorice. Astfel, când casa așezată pe colțul făcut de strada Tourniquet cu strada Tixeranderie mai era în ființă, privitorii vedeau urmele a două inele groase de fier prinse în zid, rămășiță a acelor lanțuri pe care paznicul cartierului le întindea în fiecare seară pentru pază.

Casa aceasta, vrednică de a fi privită din pricina vechimii ei, fusese clădită cu o prevedere care dovedea starea nesănătoasă a acestor locuințe vechi, deoarece, pentru a întări parterul, se ridicaseră bolțile pivniței cam cu două picioare deasupra pământului, ceea ce te făcea să urci trei trepte ca să intri în casă. Pervazul ușii de la intrare se rotunjea ca o boltă, în semicerc, a cărei cheie era împodobită cu un cap de femeie și cu niște arabescuri roase de vreme. Trei ferestre, cu pervazul la înălțimea unui stat de om, țineau de o mică locuință, așezată în acea parte a casei care dădea pe strada Tourniquet, de unde îi venea lumina. Ferestrele acelea dărăpănate erau apărute de drugii groși de fier, destul de rari și care încheiau cu o măciulie rotundă, ca acelea ce se văd la zăbrelele brutarilor.

Dacă în timpul zilei vreun trecător curios arunca o privire în cele două camere din care se compunea locuința, îi era cu neputință să vadă

ceva, fiindcă era nevoie de soarele de iulie ca să poată descoperi în camera de-a doua cele două paturi acoperite cu postav verde și alăturate sub tăbliile de lemn care căptușeau o firidă veche; seara însă, pe la orele trei, de îndată ce se aprindea lumânarea, se putea zări prin fereastra primei odăi o femeie bătrână, așezată pe un scăunel în colțul vetrei, unde sufla într-o sobiță pe care fierbea încet o tocană, cum se pricep că facă portăresele. Câteva vase de bucătărie și unelte de gospodărie, agățate în fundul odăii, se deslușeau în umbră. La ora aceea, o masă veche așezată pe două picioare puse cruciș, fără față de masă, era împodobită cu câteva tacâmuri de cositor și eu mâncarea pregătită de bătrână. Trei scaune proaste mobilau odaia aceasta, care slujea totodată de bucătărie și de sufragerie. Deasupra vetrei se găsea un ciob de oglindă, un amnar, trei pahare, chibrituri și o oală mare albă, hârbuită. Podeaua odăii, însă, vasele, vatra, totul te incinta prin buna rânduială și economia care domnea în acest cămin rece și întunecos.

Chipul palid și zbârcit al bătrânei se potrivea cu întunecimea străzii și cu rugina casei. Văzând-o nemișcată pe scaun, ai fi zis că face parte din casa aceasta, ca un melc în găoacea lui; chipul ei, pe care răzbea un fel de expresie nelămurită de răutate de sub o blândețe prefăcută, era încununat cu o bonetă de tul, rotundă și turtită, care îi ascundea prea puțin părul alb; ochii mari și cenușii erau la fel de liniștiți ca și strada: și numeroasele zbârcituri de pe obraz semănau cu crăpăturile pereților.

Fie că se născuse în sărăcie, fie că decăzuse dintr-o trecută strălucire, părea de mult împăcată cu trista ei soartă.

De la răsăritul soarelui și până seara, în afară de timpul când pregătea masa sau când se ducea, purtând un coș, să cumpere merinde, bătrâna asta ședea în cealaltă cameră, dinaintea ultimei ferestre, în fața unei fete tinere. La orice ceas al zilei,

trecătorii zăreau pe tânăra lucrătoare, așezată într-un jeț vechi de catifea roșie, cu grumazul aplecat pe un gherghef de brodat, lucrând cu râvnă. Maicăsa avea și ca un gherghef verde pe genunchi și se îndeletnicea cu facerea tulului, dar degetele ei mânuiau anevoie gHEMELE. Vederea îi slăbise și nasul ei noduros, de bătrână de șaizeci de ani, purta niște ochelari străvechi, de aceia ce se țin pe vârful nărilor numai datorită apăsării pe care acestea o exercită.

Când venea seara, aceste două ființe harnice așezau între ele o lampă, a cărei lumină, trecând prin două globuri de sticlă pline cu apă, arunca pe lucrul lor o puternică lumină, care îngăduia uneia dintre ele să vadă firele cele mai subțiri aflate în gHEMELE gherghefului ei și celeilalte să deosebească desenele cele mai gingașe trase pe țesătura pe care o broda.

Îndoitura drugilor de fier îngăduise fetei să pună pe pervazul ferestrei o ladă lungă de lemn plină cu pământ, în care creșteau câțiva călțunași, mazărică, un caprifoi mic și plâpând și niște zorele, ale căror tulpini firave se agățau de zăbrele. Plantele acestea aproape veștede făceau flori pălite și erau o vrajă mai mult, care adăuga ceva duios și trist la priveliștea înfățișată de acea fereastră, a cărei deschidere încadra atât de bine cele două chipuri.

Privind din întâmplare în acest interior, trecătorul cel mai egoist lua cu sine o icoană desăvârșită a vieții pe care o duce la Paris clasa muncitoare, fiindcă fata care broda nu părea să aibă alte mijloace de trai decât acul său. Mulți însă nu ajungeau la bariera din capătul străzii fără a se întreba cum de poate o fată tânără să-și păstreze obrazul rumen, trăind în hruba asta.

Dacă vreun student trecea pe acolo, ca să ajungă în Cartierul Latin, via lui închipuire îl făcea să deplângă viața aceasta de plantă la întuneric, la fel cu a iederii, care acoperă zidurile reci, sau cu a țăranilor închinați muncii și care se nasc, lucrează

pământul și mor, neștiuți de lumea pe care au hrănit-o.

Un rentier își spunea, după ce măsurase casa cu ochi de proprietar: „Ce-or să facă femeile astea amândouă dacă nu s-or mai purta broderii?”

Printre cei care, având o slujbă la Palatul de Justiție sau la Primărie, erau nevoiți să treacă pe strada aceasta la anumite ore, fie pentru a merge la lucru, fie pentru a se întoarce în cartierul unde locuiau, se găsea poate și vreo inimă miloasă. Se prea poate ca un văduv sau un Adonis de patruzeci de ani, tot cercetând străfundurile acestei vieți nenorocite, să fi tras nădejde că lipsurile mamei și ale fetei i-ar dăruia ieftin de tot pe nevinovata lucrătoare, care-l vrăjise cu mâinile-i dibace și plinuțe, cu grumazul fraged și pielea ei albă – farmece datorate fără îndoială locuinței din strada aceasta fără soare.

Se prea poate ca vreun funcționar cinstit, cu leafă de o mie două sute de franci, martor de fiecare zi al lucrului fetei, făcut cu atâta tragere de inimă, prețuind și curățenia ei sufletească, să aștepte o înaintare, ca să contopească o viață mărunță, o muncă fără preget, cu alta – aducând cel puțin un braț bărbătesc, care să sprijine traiul acesta și o iubire pașnică, la fel de fără vlagă ca și florile din fereastră.

Speranțe nelămurite înviorau ochii spălăciți și verzi ai bătrânei. Dimineața, după o gustare cât se poate de săracăcioasă, venea să-și ia în primire ghergheful, mai mult de ochii lumii decât de nevoie, fiindcă își pune ochelarii pe o măsuță de lucru de lemn roșcat, străveche tot ca și ea și cerceta cu stăruință, de la orele opt și jumătate până la zece, oamenii care de obicei treceau strada. Le întâlnea privirile, făcea aprecieri asupra mersului, a îmbrăcăminteii, a chipului fiecăruia și părea că intră la tocmeală pentru fata ei – atât de mult căutau ochii ei flecari să statornicească o înțelegere drăgăstoasă între ei, prin tertipuri

femeiești, vrednice de culisele unui teatru. Se putea ușor ghici că această cercetare a trecătorilor era pentru ea o petrecere și poate singura ei plăcere. Fata ridica arareori capul; sfiala, sau poate simțământul greu de îndurat al sărăciei ei, păreau că îi rețin chipul aplecat pe gherghef; astfel că, pentru a arăta trecătorilor mutrișoara ei drăgălașă, trebuia ca maică-sa să scoată câte un strigăt de uimire. Funcționarul îmbrăcat cu o redingotă nouă, sau trecătorul obișnuit, care se arăta la braț cu o femeie, puteau atunci să vadă năsucul puțin în vânt al lucrătoarei, gurița ei trandafirie, ochii ei verzi scânteietori, vii cu toată munca ei istovitoare: lipsa ei de somn din pricina lucrului nu se trăda decât printr-un cearcăn mai mult sau mai puțin albicios desenat sub ochi, pe pielea fragedă a obrazului. Biata copilă părea născută pentru dragoste și bucurie; pentru dragoste, care-i zugrăvise deasupra pleoapelor alungite, două arcuri fără cusur, și care îi dăduse o pădure atât de deasă de păr castaniu, că s-ar fi putut ascunde în ea ca sub un polog de nepătruns ochiului unui îndrăgostit; pentru bucuria care făcea să-i freamete nările subțiri, care-i adânceau două gropițe în obrajii fragezi și o îndemna să-și uite atât de repede necazurile; pentru bucurie, această floare a nădejzii, care-i da puterea să vadă fără să se înfioare sterpul drum al vieții. Părul fetei era totdeauna pieptănat cu îngrijire. După obiceiul lucrătoarelor pariziene, nu i se părea că și-a sfârșit găteala decât după ce și-a netezit bine părul și și-a răsucit în două părți buchețelele care se răsărau lângă fiecare tâmplă, făcând pielea să pară mai albă. Fruntea ei, la rădăcina părului, era atât de gingașă, linia umbrită a gâtului, parcă trasă cu condeiul, era o mărturie atât de încântătoare a tinereții și a farmecului ei, încât privitorul, văzând-o aplecată deasupra lucrului, fără ca zgomotul s-o facă să ridice capul, ar fi putut-o învinui de cochetărie. Făgăduieli atât de ispititoare ațâțau curiozitatea atâtor tineri, care

întorceau capul în zadar, nădăjduind să vadă și chipul ei sfios.

— Caroline, uite încă unul care a luat obiceiul să treacă pe aici și niciunul dintre cei dinainte nu-i ca dânsul.

Cuvintele acestea, șoptite de maică-sa într-o dimineată din luna august 1815, învinseră nepăsarea tinerei lucrătoare, care se uită zadarnic în stradă: necunoscutul se și depărtase.

— Pe unde a zburat? întrebă ea.

— Are să se întoarcă negreșit pe la patru; când l-oi vedea că vine am să-ți dau de veste, făcându-ți semn cu piciorul. Sunt sigură că se întoarce, de trei zile o ia tot pe strada noastră; dar nu vine la aceleași ore: în ziua dintâi a venit la șase, alaltăieri la patru și ieri la trei. Îmi amintesc că l-am mai văzut și altă dată, din când în când. O fi vreun funcționar de la Prefectură, care s-o fi mutat cu casa în Marais. Uite, adăugă ea, după ce aruncă o privire în stradă, domnul nostru cu surtucul cafeniu și-a pus perucă. Ce schimbat e!

Se vede că domnul cu surtucul cafeniu era, dintre toți trecătorii obișnuiți, cel care închidea alaiul zilnic, fiindcă bătrâna își puse iar ochelarii, își luă lucrul oftând și aruncă fiicei sale o privire atât de ciudată, că Lavater^[4] însuși anevoie ar fi putut s-o tălmăcească. Admirația, recunoștința, un fel de nădejde într-un viitor mai bun se contopeau cu mândria de-a avea o fată atât de frumoasă.

Seara, pe la orele patru, bătrâna îi făcu semn cu piciorul Carolinei, care își ridică nasul tocmai la vreme ca să vadă pe noul actor, a cărui trecere regulată avea să însuflețească scena. Înalt, subțire, palid, îmbrăcat în negru, omul acesta părea să aibă vreo patruzeci de ani, și pasul lui avea ceva solemn: când ochii lui sălbatici și pătrunzători întâlneau privirea ștearsă a bătrânei, o făcură să tremure; i se părea că știa să citească în adâncul inimilor.

Necunoscutul se ținea foarte drept; și mai de aproape părea tot atât de înghețat ca și aerul străzii: culoarea pământie și bătând în verde a obrazului său era oare urmarea unei munci prea trudnice, sau era pricinuită de o sănătate șubredă și bolnăvicioasă? Această întrebare a fost dezlegată ele bătrâna mamă în zeci de feluri de dimineață și până seara.

Doar Caroline a ghicit de la început pe chipul acesta abătut urmele unor îndelungate suferințe sufletești: fruntea aceasta ce se încrețea ușor, obrații aceia trași, purtau întipărită pecetea cu care nenorocul își înseamnă aleșii, ca și cum ar vrea să le lase mângâierea de a se recunoaște ca frați și de a se uni între ei, ca să i se împotrivească. Dacă la început privirea tinerei fete străluci de un fel de curiozitate nevinovată, mai pe urmă luă o duioasă expresie de simpatie, pe măsură ce se îndepărta necunoscutul, asemenea rudei care încheie un convoi de înmormântare. În clipa aceea, căldura era atât de înăbușitoare și zăpăceala trecătorului așa de mare, încât nu-și pusese pălăria, când trecu strada aceasta nesănătoasă. Caroline putu să bage de seamă, atunci când se uită la fel, înfățișarea severă pe care părul ridicat ca o perie deasupra frunții late o dădea chipului său. Impresia vie, însă lipsită de vrajă, pe care o resimți Caroline la vederea acestui om, deși nu era vorba de vreun farmec deosebit, nu semăna cu niciuna dintre senzațiile pe care le încercase uitându-se la ceilalți trecători obișnuiți; pentru întâia oară, compătimirea ei se îndrepta asupra altcuiva decât asupra ei însăși și a mamei sale; nu răspunse nimic la presupunerile ciudate, care dădeau de lucru limbuției sâcâitoare a bătrânei sale mame și trase tăcută acul cel lung în susul și în josul tulului întins; îi părea rău că nu l-a văzut destul de bine pe străin și aștepta a doua zi, ca să-și poată face o părere lămurită. Pentru întâia oară, un trecător din cei obișnuiți îi dădea atâta de gândit. De obicei, ea

nu opunea decât un zâmbet trist presupunerilor mamei sale care voia să vadă în fiecare trecător, un protector pentru fata ei. Dacă asemenea idei, atât de nesocotit înfățișate de către mamă fiicei sale, nu i-au deșteptat gânduri urâte, nepăsarea Carolinei trebuie pusă pe seama muncii fără preget, din păcate de neînlăturat, care mistuia forțele neprețuitei sale tinereți și care fără îndoială într-o zi avea să tulbure limpezimea ochilor ei și să răpească obrazilor ei dalbi culorile gingașe pe care încă le mai păstrau.

Vreme de aproape două luni, noua lor cunoștință avu o purtare plină de toane. Necunoscutul nu trecea numai pe strada Tourniquet, fiindcă bătrâna îl vedea adeseori seara, fără să-l fi zărit dimineața. Nu trecea la ore fixe, ca ceilalți funcționari care-i slujeau doamnei Crochard drept ceasornic; în sfârșit, afară de prima întâlnire, când privirea lui insuflase un fel de teamă bătrânei, niciodată ochii lui n-au părut că iau în seamă priveliștea pitorească pe care o înfățișau cele două drăcoalice de femei.

În vremea aceea, în afară de două uși mari și de dugheana unui negustor de fiare vechi, nu se aflau în strada Tourniquet decât ferestre zăbrelite, care aruncau o lumină slabă pe scările caselor de alături; lipsa de curiozitate a trecătorului nu se putea așadar îndreptăți prin vreo rivalitate primejdioasă; și doamna Crochard era jignită când îl vedea pe domnul în negru – acesta era numele pe care i-l dăduse – mereu dus pe gânduri și ținând ochii plecați în pământ sau ațintiți înainte, ca și cum ar fi vrut să citească viitorul în negura străzii Tourniquet.

Cu toate acestea, într-o dimineață, spre sfârșitul lunii septembrie, căpșorul de drăcușor al Carolinei Crochard se desprindea luminos pe fondul întunecat al odăii și părea atât de gingaș printre florile târzii și frunzișul veșted, agățat de vergelele ferestrei, în sfârșit, priveliștea de toate zilele

înfățișa atunci contraste de umbre și lumini, de alb și de trandafiriu împerecheate atât de potrivit cu muselina pe care-o broda drăgălașa lucrătoare, cu tonurile brumării și roșcate ale jețurilor, încât necunoscutul privi cu multă luare aminte tabloul acesta viu. La drept vorbind, bătrâna, plictisită de nepăsarea domnului în negru, se pornise să facă atâta larmă cu gHEMELE ei încât trecătorul posomorât și plin de griji fusese poate îndemnat de zgomotul acesta neobișnuit să se uite spre ea. Străinul schimbă doar cu Caroline o privire, iute într-adevăr, dar prin care sufletele lor avură o ușoară atingere și se născu în amândoi presimțirea că se vor gândi unul la altul. Pe la patru seara, când necunoscutul se întoarse, Caroline deosebi sunetul pașilor săi pe pavajul răsunător și, după ce se cercetară din ochi, urmă ceva precugetat și de o parte și de cealaltă: privirile trecătorului se umplură de o caldă însuflețire, care-l făcea să zâmbească și Caroline se înroși; bătrâna se uita la amândoi mulțumită.

Începând din acea dimineată de neuitat, domnul în negru străbătu de două ori pe zi strada Tourniquet, cu unele abateri pe care cele două femei le băgară de seamă; ele socotiră, după neregularitatea orelor de întoarcere, că nici nu scapă de la lucru așa devreme; nici nu e așa de strict punctual, ca un mărunț funcționar. În cele dintâi trei luni de iarnă, Caroline și trecătorul se văzură astfel de trei ori pe zi, în răstimpul care-i trebuia ca să parcurgă bucata de stradă cuprinsă între ușă și cele trei ferestre ale casei. Din zi în zi, această scurtă întrevedere căpăta un caracter de intimitate prietenoasă, ajungând în cele din urmă ca o întâlnire frățească.

Caroline și necunoscutul părură că se înțeleg de la început; apoi, tot uitându-se unul la altul, își cunoscură chipurile în cele mai mici amănunte. În curând, trecătorul îi făcea Carolinei un fel de vizită; dacă, din întâmplare, domnul în negru

trecea fără să-i dăruiască zâmbetul, doar schițat pe gura lui expresivă, sau privirea prietenoasă a ochilor lui căprui, îi lipsea ceva: ziua parcă nu-i era întreagă. Semăna cu acei bătrâni pentru care citirea ziarului a ajuns o plăcere atât de mare, încât a doua zi după o sărbătoare se duc în zăpăceala lor să ceară, din nebăgare de seamă ca și din nerăbdare, gazeta cu ajutorul căreia își înșală o clipă golul vieții. Dar aceste scurte întâlniri aveau și pentru necunoscut și pentru Caroline farmecul unei convorbiri apropiate între doi prieteni. Fata nu putea să ascundă ochilor ageri ai tăcutului său prieten o mâhnire, o neliniște, o încurcătură, după cum nici el nu-i putea ascunde Carolinei grijile lui. „A fost necăjit ieri!” era un gând care se ivea ades în inima lucrătoarei, când se uita la fața schimbată a domnului în negru. „O! A avut mult de lucru!” era o exclamație datorită altor nuanțe, pe care știa Caroline să le deosebească. Necunoscutul ghicea și el că fata și-a petrecut duminica sfârșind rochia, al cărei desen îl privise el cu luare-aminte; vedea, atunci când se apropiau câștiurile chiriei, chipul acela drăgălaș întunecat de grijă și mai ghicea când Caroline nu dormise; dar, mai ales, băgase de seamă cum pieriseră treptat gândurile apăsătoare, care ofileau trăsăturile vioaie și gingașe ale căpșorului ei, pe măsură ce se cunoșteau mai bine.

Când veni iarna și uscă tulpinile, florile și frunzișul jardinierii care împodobeau fereastra, și fereastra se închise, necunoscutul văzu cu un surâs de duioasă ironie lumina neobișnuită a pătrățelului de geam care se găsea tocmai la înălțimea capului Carolinei; zgârcenia mare cu care se făcea focul, unele urme de roșeață care brăzdau chipul celor două femei, îi dezvăluiră lipsurile miciei lor gospodării; dar, dacă atunci se ivea în ochii lui oarecare compătimire, Caroline îi opunea o voioșie plină de mândrie.

Cu toate acestea, simțămintele născute în adâncul inimilor rămâneau îngropate acolo, fără ca

vreo întâmplare să le descopere fiecăruia puterea și întinderea lor; nu-și cunoșteau nici măcar sunetul glasului.

Acești doi prieteni muți se fereau ca de un mare neajuns să se lase târâți într-o unire mai strânsă. Fiecare părea că se teme să nu aducă celuilalt o nenorocire mai apăsătoare decât aceea pe care ar fi vrut s-o împărtășească. Era oare acea sfială a prieteniei care îi oprea? Era teama nelămurită a egoismului sau acea neîncredere cumplită care-i desparte pe toți locuitorii strânși între zidurile unui oraș mare? Glasul tainic al conștiinței lor le vestea oare o primejdie apropiată? Ar fi cu neputință să lămurim simțământul care îi făcea totodată prieteni și dușmani, tot pe atât de nepăsători pe cât erau de legați unul de altul, tot atât de uniți prin instinct pe cât erau de despărțiți prin fapte. Poate că fiecare din ei voia să-și păstreze iluziile. S-ar fi zis uneori că necunoscutul se teme să n-audă cuvinte grosolane rostite de buzele rumene și curate ca o floare și că poate Caroline nu se credea vrednică de ființa aceasta plină de taine, la care totul dezvăluia putere și bogăție.

Cât despre doamna Crochard, această mamă duioasă, cam nemulțumită de nehotărârea în care se găsea fiica ei, se arăta ursuză domnului în negru, căruia până atunci îi zâmbise într-un fel pe cât de binevoitor, pe atât de umil. Niciodată până acum nu se plânsese atât de amarnic fetei sale că e nevoită la vârsta ei să mai gătească mâncare; niciodată reumatismele și tusea nu-i smulseseră atâtea gemete; în sfârșit nu putu să facă în iarna aceea metrii de rețea la care se așteptase Caroline până atunci.

În aceste împrejurări, spre sfârșitul lunii decembrie, pe vremea când era pâinea mai scumpă și începuse să se resimtă urcarea aceea a prețului grânelor, care făcu anul 1816^[5] să fie atât de cumplit pentru cei nevoiași, trecătorul observă pe

chipul fetei, al cărui nume îi era necunoscut, urmele grozave ale unui gând tainic, pe care zâmbetele ei pline de voie bună, nu le puteau șterge. Curând după aceea, recunosc în ochii Carolinei urmele de oboseală ale muncii de noapte. Într-una dintre nopțile de la sfârșitul lunii, trecătorul se întoarce, împotriva obiceiului său, în strada Tourniquet-Saint-Jean, pe la orele unu de dimineață. Tăcerea nopții îi îngădui să audă de departe, înainte de a ajunge la casa Carolinei, glasul jalnic al mamei și vocea mai îndurerată a tinerei lucrătoare, al căror sunet se împletea cu șuieratul unei ploi cu zăpadă; încercă să se apropie cu pas domol; apoi, cu toată primejdia de a fi arestat, se ghemui în fața ferestrei ca să poată auzi pe mamă și pe fiică, uitându-se la ele prin cea mai mare din găurile perdelei de muselină îngălbenită care o făceau să semene cu o foaie de varză mâncată de omizi. Trecătorul acela curios văzu o hârtie timbrată pe masa care despărțea cele două gherghefuri și pe care era pusă lampa, între cele două globuri pline cu apă. Recunosc cu ușurință o citație. Doamna Crochard plângea, și glasul Carolinei avea un sunet găuit, care-i schimba timbrul mângâietor și dulce.

— De ce te vaiieți atâta, mamă? Domnul Molineux n-o să ne vândă mobila și nici n-o să ne dea afară din casă, mai înainte ca eu să termin rochia asta: mai am încă două nopți și o duc doamnei Roguin.

— Și dacă te amână ca de obicei? Și din prețul rochiei o să-i poți plăti și brutarului?

Cel ce privea această scenă avea așa de mult obișnuința de a citi pe fețele oamenilor, încât desluși tot atâta fățarnicie în durerea mamei, cât adevăr era în suferința fetei; îndată se făcu nevăzut și se. Întoarce peste câteva clipe. Când se uită prin gaura muselinei, mama se culcase; tânăra lucrătoare muncea neobosită; pe masă, lângă citație, se afla o bucată de pâine, tăiată în trei

colțuri, pusă desigur acolo ca să se hrănească în timpul nopții, amintindu-i totodată că e răsplata curajului ei. Necunoscutul se înfioră de milă și de durere și își aruncă punga printr-un geam spart în așa fel, ca să cadă la picioarele fetei; apoi, fără a se mai bucura de uimirea ei, o luă la fugă, cu inima zvâcnind, cu obraji în flăcări.

Când trecu a doua zi, străinul cel trist și neîmblânzit părea adâncit în gânduri; dar nu putu scăpa de recunoștința Carolinei, care deschisese fereastra și își făcea de lucru săpând cu un cuțit în lădița pătrată acoperită cu zăpadă, născocire a cărei iscusită stângăcie îi dovedi binefăcătorului ei că de data aceasta nu voia să-l vadă numai prin geam. Cu ochii plini de lacrimi, lucrătoarea făcu un semn din cap protectorului său, ca și cum ar fi vrut să-i spună: „Nu pot să vă plătesc decât cu inima”. Dar necunoscutul păru că nu înțelege nimic din exprimarea recunoștinței ei adevărate. Seara, când trecu din nou, Caroline, care se îndeletnicea cu lipitul unei foi de hârtie pe geamul spart, putu să-i zâmbească, arătându-i ca o făgăduință smalțul dinților ei strălucitori. Domnul în negru apucă de-atunci pe alt drum și nu se mai ivi pe strada Tourniquet.

În primele zile ale lunii mai, într-o sâmbătă dimineată, când Caroline zări între cele două chenare negre ale caselor un petic mic de cer senin, în timp ce stropea cu un pahar cu apă rădăcina caprifoiului ei, îi spuse maicii sale: „Mamă să mergem mâine să ne plimbăm la Montmorency^[6]!” De-abia apucase să sfârșească vorba, plină de voioșie, că se ivi domnul în negru, mai mâhnit și mai abătut ca totdeauna. Privirea nevinovată și plină de alintare, pe care i-a aruncat-o Caroline, ar fi putut să fie luată drept o poftire.

Astfel că, a doua zi, când doamna Crochard, purtând o haină de lână cafenie roșcată, o pălărie de mătase și un șal cu dungi mari, care imita,

cașmirul, se ivi în colțul unde strada Faubourg-Saint-Denis se întâlnește cu strada d'Enghien, ca să aleagă o birjă, îl găsi acolo pe necunoscut, ca un bărbat care-și așteaptă nevasta. Un zâmbet de bucurie descreți fața străinului când o zări pe Caroline, ale cărei piciorușe erau încălțate cu jambiere de stofă subțire de culoare închisă, a cărei rochie albă, luată de un vânt poznaș, care ar fi fost o pacoste pentru o femeie prost făcută, desena forme ademenitoare; și al cărei chip, umbrit de o pălărie de pai de orez, căptușită cu mătase trandafirie, strălucea ca o lumină cerească; cingătoarea lată, de culoare închisă, scotea în relief un mijloc de-l puteai cuprinde în amândouă palmele, părul ei, despărțit în două șuvițe întunecate pe o frunte albă ca zăpada, îi dădea o înfățișare nevinovată, pe care nimic n-o dezmințea. Bucuria părea că o face pe Caroline să se simtă ușoară ca paiul pălăriei sale, dar, când îl zări pe domnul în negru, tresări de o nădejde care puse deodată în umbră găteala și frumusețea ei. Acesta părea nehotărât și numai dezvăluirea neașteptată a fericirii, pe care o pricinuia vederea lui, l-a îndemnat pesemne să slujească drept tovarăș de drum lucrătoarei. Tocmi o gabrioleță cu un cal destul de bun, ca să meargă la Saint-Leu-Taverny; o pofti pe doamna Crochard și pe fiica ei să ia loc, și mama primi fără să se lase rugată; dar, în clipa când trăsura se afla pe drumul spre Saint-Denis, se gândi să arate că are scrupule de conștiință și încercă să îndruge câteva vorbe politicoase, despre stânjeneala pe care cele două femei o pricinuiesc însoțitorului lor.

— Poate că domnul dorea să meargă singur la Saint-Leu? spuse ea cu o bunătate prefăcută. Dar de îndată începu să se vaiete de căldură și mai ales de tusea ei, care, zicea ea, nu o lăsase să închidă ochii toată noaptea: și astfel, de-abia ajunse trăsura la Saint-Denis, că doamna Crochard păru că a adormit. Câteva sforăituri de ale ei îi dădură de

gândit necunoscutului, care-și încruntă sprâncenele, uitându-se la bătrână cu o înfățișare grozav de bănuitoare.

— Doarme, spuse cu nevinovăție Caroline. A tușit întruna de aseară, trebuie să fie foarte obosită.

Drept răspuns, tovarășul de drum îi aruncă fetei un zâmbet viclean, care ar fi vrut să spună: „Ființă neștiutoare, nu-ți cunoști mama!”

Dar, cu toată neîncrederea sa, când trăsura trecu pe pământ moale, în acea lungă alee de plopî care duce la Eaubonne, domnul în negru o crezu pe doamna Crochard adormită de-a binelea: poate însă că nu mai voia să cerceteze cât era de adevărat sau de prefăcut somnul acela. Fie că limpezimea aerului, aerul curat de la țară și miresmele îmbătătoare răspândite de cele dintâi lăstare ale plopilor, de florile de salcie sau de spinișor dădeau un imbold inimii să se desfete, așa cum se desfăta întreaga fire; fie că o constrângere prelungită i-ar fi fost supărătoare, sau că ochii scânteietori ai Carolinei răspunseseră neliniștii trădate de ai săi, necunoscutul începu cu tânăra sa însoțitoare o convorbire tot atât de ușoară ca legănatul copacilor la adierea vântului, tot atât de împrăștiată, ca hoinăreala fluieratului în văzduhul albastru, tot atât de puțin cugetată ca vocea dulce și melodioasă a ogoarelor, dar plină ca și ea de o tainică iubire. Nu e oare câmpia, în timpul acesta, înfiorată ca o logodnică ce s-a înveșmântat în rochia de mireasă și nu îndeamnă ea la desfătarea sufletelor cele mai reci? Să te depărtezi pentru întâia oară de astătoamnă de străzile întunecoase din Marais și să te găsești în mijlocul văii încântătoare și pitorești de la Montmorency; să o străbați dimineăta, având înaintea nemărginitul orizonturilor sale și să poți apoi să-ți abați de acolo privirea în niște ochi ce oglindesc și ei nemărginitul, încărcăți de dragoste – ce inimă ar putea rămâne de gheață, ce buze ar putea păstra o taină?

Caroline i se păru necunoscutului mai mult vioaie decât isteță, mai mult iubitoare decât învățată; dar dacă râsul ei trăda zburdălnicie, cuvintele făgăduiau un simțământ adevărat. Când, la întrebările bine cumpănite ale însoțitorului său, tânăra fată răspundea prin câte o izbucnire din inimă, pe care oamenii de rând le risipesc fără a le pune frâu, ca cei din lumea bună, chipul domnului în negru se înviora și părea că renaște; fața lui se dezbăra treptat de mâhnirea care-i încorda trăsăturile; apoi luă din ce în ce mai mult o înfățișare tinerească și o frumusețe, care o făcură pe Caroline să se simtă mândră și fericită. Drăguța lucrătoare înțelese că protegitorul ei era o ființă de multă vreme lipsită de dragoste și duioșie, de plăceri și dezmierdări, sau că poate nu mai credea în puterea de jertfă a unei femei. În cele din urmă, o vorbă de duh neașteptată în sporovăiala ușoară a Carolinei ridică ultimul vâl care răpea chipului aceluia necunoscut tinerețea lui adevărată și înfățișarea de mai înainte; păru că lasă pentru totdeauna la o parte gândurile lui supărătoare și dezvălui toată vioiciunea sufletească care i se putea citi pe față. Convorbirea lor ajunse pe nesimțite atât de nesfiită, încât în clipa când trăsura se opri la primele case ale lungului sat Saint-Leu, Caroline îi spune necunoscutului „domnul Roger”. Abia atunci întâia dată, se deșteptă și bătrâna.

— Caroline, o fi auzit totul, șopti Roger, cu un glas plin de bănuială, la urechea fetei.

Caroline răspunse doar printr-un surâs drăgălaș că nu crede, surâs care risipi norul întunecat pe care teama unui calcul din partea mamei îl adunase pe fruntea omului acesta atât de neîncrezător. Fără să se mire de nimic, doamna Crochard încuviință totul, urmă pe fiica sa și pe domnul Roger în parcul din Saint-Leu, unde cei doi tineri se înțeleseseră să meargă să vadă pajiștile vesele și

tufişurile îmbălsămate pe care priceperea reginei Hortense^[2] le-a făcut atât de vestite.

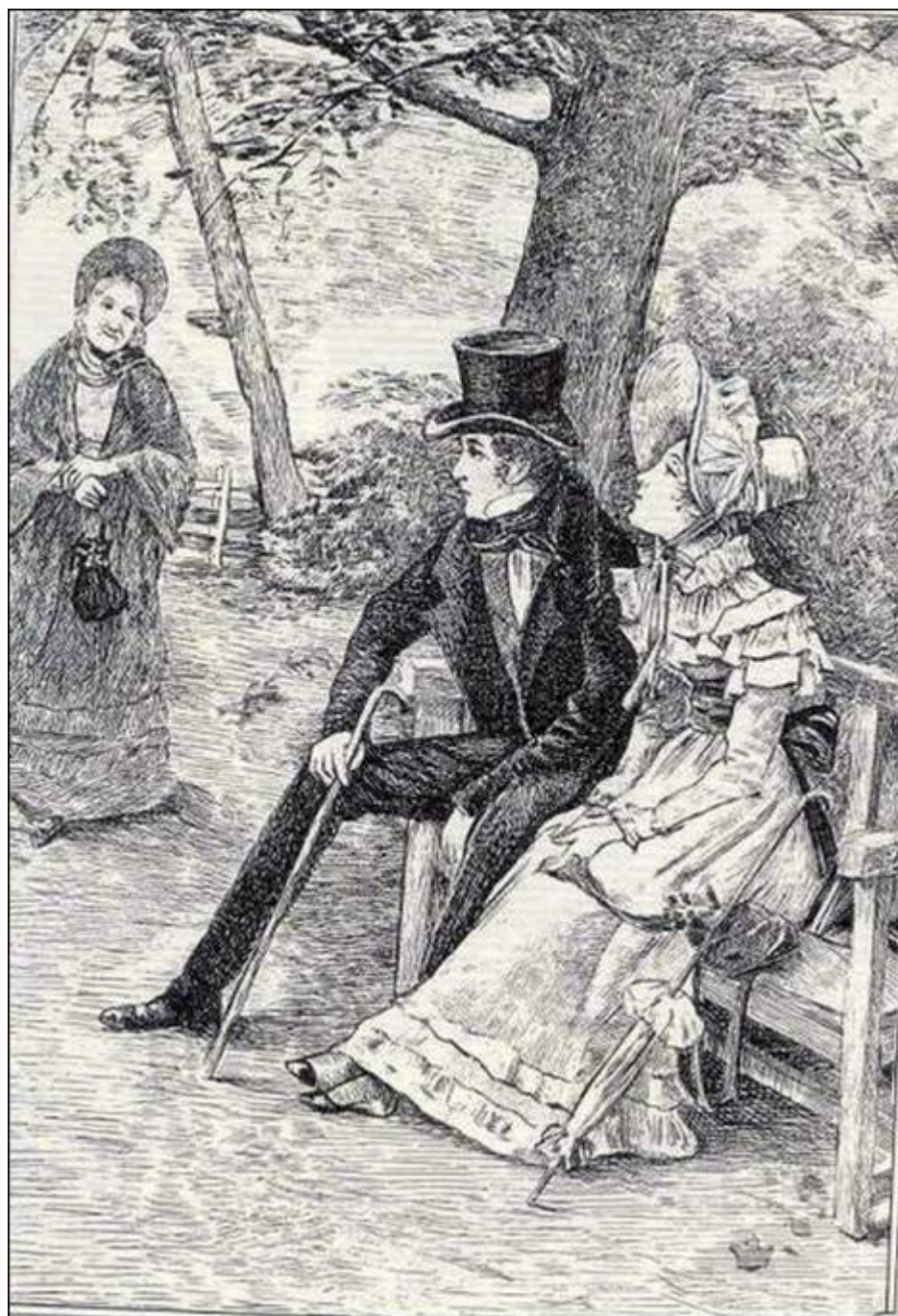
— Doamne, cât e de frumos! exclamă Caroline, după ce urcase coasta verde de unde începe pădurea de la Montmorency, şi văzu la picioarele ei valea întinsă care-şi desfăşura cotiturile semănate cu sate, zărilor albastre ale dealurilor, clopotniţele, pajiştile, ogoarele. şi al cărui murmur se topea ca freamătul mării în urechea fetei. Cei trei călători au mers de-a lungul unui râu artificial şi au ajuns la acea vale elveţiană. a cărei casă de lemn primise nu o dată pe regina Hortense şi pe Napoleon. Pe când Caroline se aşeza cu evlavie pe banca de lemn îmbrăcată de muşchi, unde se odihniseră regii, principesele şi împăratul, doamna Crochard îşi arată dorinţa să vadă mai de-aproape o punte aruncată între două stânci, care se zărea în depărtare, şi se îndreptă spre această ciudăţenie rustică, lăsându-şi copila în paza domnului Roger, spunându-le însă că n-o să-i piardă din ochi.

— Cum asta, mititico? exclamă Roger. Nu ai dorit niciodată bogăţia şi plăcerile podoabelor? Nu râvneşti uneori să porţi rochiile frumoase pe care le brodezi?

— Aş minţi, domnule Roger, dacă ţi-aş spune că nu mă gândesc la fericirea de care au parte cei bogaţi. Ah! Da. Mă gândesc adesea, mai ales înainte să adorm, ce bucuroasă aş fi să văd că mama nu mai este nevoită, la vârsta ei, să meargă pe vreme rea să târguiască puţinele noastre merinde. Aş vrea ca o slujnică să-i aducă dimineţa, când e încă în pat, cafeaua îndulcită cu mult zahăr. Sărăcuţa de ea, îi place să citească romane; ei bine, aş fi mulţumită s-o văd stricându-şi ochii cu cititul, decât să-şi mânuiască ghebele de dimineţa până seara. I-ar trebui şi puţin vin bun. Într-un cuvânt, aş vrea s-o ştiu fericită; e aşa de bună!

— Aşadar, s-a purtat frumos cu dumneata!

— Ah! Da! răspunse cu un glas adânc mișcat tânăra fată. Apoi, după o scurtă clipă de tăcere, când cei doi tineri se uitară la doamna Crochard, care, ajunsă la mijlocul punții rustice, îi amenința cu degetul, Caroline, spuse mai departe: Ah! Da. S-a purtat frumos. Ce mult m-a îngrijit când eram mică! Și-a vândut și ultimele tacâmuri de argint ca să mă bage ucenică la fata bătrână care m-a învățat să brodez. Și bietul tata! Cât nu s-a străduit să-i facă mai fericite cele din urmă clipe! La gândul acesta, fata tresări și-și acoperi fața cu amândouă mâinile. Ah! Lasă! Să nu ne-aducem niciodată aminte de nenorocirile trecute, zise ea, încercând să ia din nou o înfățișare veselă. Când băgă de seamă că Roger părea înduioșat, se înroși, dar nu îndrăzni să-l privească.

— Ce făcea tatăl dumitale? întrebă el.

— Tatăl meu era dansator la operă, înaintea revoluției, spuse ea cu tonul cel mai firesc din lume, iar mama cânta în cor. Tata, care conducea baletul pe scenă, era de față, din întâmplare, la luarea Bastiliei. A fost recunoscut de către unii dintre asediatori, care l-au întrebă dacă nu ar putea conduce și un asalt adevărat, el care fusese în fruntea celor ticluite la teatru. Tatăl meu era viteaz, primi, luă comanda răzvrătiților și a fost răsplătit cu gradul de căpitan în armata Sambre-et-Meuse, unde se purtă în așa fel, încât se ridică repede în grad și ajunsese colonel; a fost însă atât de greu rănit la Lutzen^[8], că s-a întors să moară la Paris, după un an de boală. Au venit Burbonii^[9], mama n-a putut căpăta pensie și am înfruntat iar o sărăcie atât de mare, încât a fost nevoie să muncim ca să trăim. De câțeva vreme, biata femeie e tot suferindă și nici odată n-am văzut-o așa de neîmpăcată cu soarta ei: se vaietă; o înțeleg fiindcă a gustat din bucuriile unei vieți fericite. Cât despre mine, nu poate să-mi pară rău după niște plăceri pe care nu le-am cunoscut; nu cer decât un singur lucru cerului...

— Ce anume? spuse iute Roger, care părea că visează.

— Ca femeile să poarte mereu broderii, ca să nu-mi lipsească lucrul niciodată.

Sinceritatea acestor mărturisiri stârniră interesul tânărului, care se uită cu mai puțină dușmănie la doamna Crochard, când se întoarse spre ei cu pas tărăgănat.

— Ei, copii, ați trăncănit destul? îi întrebă cu un surâs totodată îngăduitor și ironic. Când te gândești, domnule Roger, că *micul caporal*^[10] a stat acolo unde ești dumneata acum! spuse ea, după o clipă de tăcere. Bietul om! – adăugă – cum îl mai iubea soțul meu! Of! Bine că a murit Crochard, n-ar fi putut îndura să-l știe acolo unde l-au dus *ăștia*.

Roger își puse degetul pe buze și bătrânica spuse dând din cap cu înțeles:

— De-ajuns! O să avem gura pecetluită și limba moartă. Dar, adăugă, descheindu-și bluza și arătându-i o cruce cu panglică roșie, agățată la gâtul ei cu o cordeluță neagră: N-o să mă împiedice *ăștia* să port ceea ce i-a dat *celălalt* sărmanului meu Crochard și sigur că au să mă îngroape cu ea...

Ascultând aceste cuvinte, care pe-atunci treceau drept revoluționare, Roger o întrerupse pe bătrână, ridicându-se deodată în picioare cu toții și se întoarseră în sat pe aleile parcului. Tânărul lipsi câteva clipe, ca să poruncească masa la cel mai bun birtaş din Taverny; apoi veni să le ia pe cele două femei și le duse într-acolo, călăuzindu-le pe potecile din pădure.

Cina a fost veselă. Roger nu mai era acum umbra aceea jalnică, ce trecea odinioară pe strada Tourniquet; semăna mai puțin cu *domnul în negru* și mai mult cu un tânăr plin de încredere, gata să se lase luat de șuvoiul vieții, ca și aceste două femei muncitoare și fără grija, care mâine s-ar putea să ducă lipsă de pâine, el trăia parcă bucuriile vârstei fragede, surâsul lui avea ceva alintat și copilăros.

Pe la cinci, când cina aceea veselă se încheie cu câteva pahare de șampanie, Roger propuse cel dintâi să meargă sub castani, la balul din sat, unde Caroline și el dansară împreună; și-au strâns mâinile într-o înțelegere deplină, inimile le băteau, însuflețite de aceeași nădejde; sub cerul albastru, printre razele piezișe și roșietice ale asfințitului, privirile le căpătară o strălucire, care făcea să pălească în ochii lor lumina cerurilor. Neînțeleasă putere a unui gând și a unei dorințe! Nimic nu li se părea cu neputință acestor două ființe. În clipele vrăjite, când plăcerea se răsfânge până în viitor, sufletul nu întrevede decât fericire. Ziua aceasta minunată pentru amândoi le lăsase amintiri, cărora nimic din trecutul vieții lor nu le putea sta alături.

Fi-va oare izvorul mai încântător decât fluviul, dorința mai plină de farmec decât plăcerea întreagă și ceea ce nădăjduiești, mai ademenitor decât tot ceea ce dobândești?

— Iată că ziua s-a sfârșit! Exclamația aceasta îi scăpă necunoscutului, în clipa când încetă jocul și Caroline îl privi cu milă, căci văzu iar la el o ușoară umbră de mâhnire.

— De ce nu ai fi și la Paris tot așa de mulțumit ca aci? îi spuse. Fericirea e numai la Saint-Leu? Acuma mi se pare că n-am să mai fiu nenorocită nicăieri.

Necunoscutul tresări la auzul acestor cuvinte inspirate de acea duioasă uitare de sine, care le poartă totdeauna pe femei mai departe decât ar voi, așa după cum sfințenia prefăcută le face uneori să fie mai crude decât sunt de felul lor. Întâia oară de la privirea cu care începuse oarecum prietenia lor, Caroline și Roger avură același gând: deși nu l-au rostit, i-au simțit în aceeași clipă efectul comun, la fel cu al unui foc binefăcător care i-ar fi mângâiat de asprimile iernii; apoi, ca și cum s-ar fi temut de tăcerea lor, s-au îndreptat spre locul unde îi aștepta trăsura lor modestă; dar înainte de a se sui în ea, se luară frățește de mână și fugiră în fața doamnei Crochard, pe o alee umbroasă.

Când nu au mai zărit boneta de horbotă albă, care le-o arăta pe bătrână, ca un punct printre frunze, Roger spuse: „Caroline!” cu glasul tremurat și cu inima zvâcnind. Fata se dădu înapoi câțiva pași, înțelegând dorințele ce se dezvăluiau prin această chemare; totuși, întinse mâna, care i-a fost sărutată, dar și-o trase repede, căci, ridicându-se în vârful picioarelor, o zărise pe mamă-sa. Doamna Crochard se prefăcu că n-a văzut nimic, ca și cum, amintindu-și rolurile ei dinainte, ar fi trebuit să facă aici figurație, stând deoparte.

Aventura celor doi tineri nu se desfășură multă vreme în strada Tourniquet. Pentru a-i regăsi pe

Caroline și pe Roger, e nevoie să ne ducem cu gândul în mijlocul Parisului modern; acolo se află, în casele de curând clădite, locuințe care par într-adins făcute pentru ca tinerii căsătoriți să-și petreacă luna de miere; zugrăvelile și tapetele sunt proaspete ca și soții și podoabele sunt în floare ca și dragostea lor; totul e în armonie cu gândurile tinerești, cu clocotul dorințelor. Pe la mijlocul străzii Taitbout, într-o casă din piatră încă albă, cu coloanele din vestibul și de la ușa de intrare încă neatinse și cu pereții lucitori, zugrăviți cu alb de plumb – cum era moda pe vremea celor dintâi legături ale noastre cu Anglia – se găsea la catul al doilea o mică locuință întocmită în așa fel de arhitect, de parcă i-ar fi ghicit menirea. Sala de la intrare, simplă și răcoroasă, îmbrăcată în stuc până la înălțimea pervazurilor, se deschidea într-un salon și într-o mică sufragerie. Salonul dădea într-o frumoasă cameră de culcare, de care ținea o odaie de baie. Toate căminele erau împodobite cu oglinzi mari, înrămate cu mult meșteșug. Ușile aveau drept podoabă arabescuri frumoase și cornișele erau într-un stil pur. Ca amator ar fi recunoscut, aici mai mult ca oriunde, această știință a împărțelii și a decorației, caracteristică operelor arhitecților noștri moderni.

Casa aceasta era locuită de aproape o lună de Caroline, pentru care un tapițer, dintre acei care nu lucrează decât sub îndrumarea unor artiști, o mobilase cu îngrijire. Descrierea pe scurt a încăperii celei mai însemnate va fi de ajuns ca să dea o idee despre minunile pe care acest apartament le-a înfățișat aceleia care a venit să-l locuiască, adusă de Roger. O stofă cenușie, înviorată de garnituri de mătase verde, îmbrăca pereții camerei de culcare. Mobilele, acoperite cu un postav de culoare deschisă, aveau forma gingașă și ușoară, cerută de ultima toană a modei; un scrin de lemn indigen, încrustat cu vârguțe negricioase, păstra comoara de scumpeturi, o

măsuță la fel slujea pentru a scrie răvașe de dragoste pe hârtie parfumată; patul, împodobit în stil antic, nu putea insufla decât îndemnuri de dragoste, cu vâlurile sale moi, împrăștiate cu gust și pricepere; perdelele de mătase cenușie cu ciucuri verzi erau potrivite totdeauna în așa fel, ca să nu lase să treacă lumina; o pendulă de bronz îl înfățișa pe Amor, încununând-o pe Psyché; în sfârșit, un covor cu desene gotice, imprimate pe un fond roșietic, făcea să reiasă amănuntele acestui loc plin de vrajă. În dreptul unei oglinzi mobile se găsea o măsuță de toaletă, dinaintea căreia fosta lucrătoare îndura cu nerăbdare știința faimosului coafor, Plaisir.

— E vreo nădejde să-mi isprăvești azi pieptănătura? îi spuse ea.

— Doamna are un păr așa de lung și de des... răspunse Plaisir.

Caroline nu se putu ține să nu zâmbească. Măgulirea artistului deșteptase pesemne în inima ei amintirea laudelor înflăcărâte, pe care i le aducea prietenul său, pentru frumusețea unui păr pe care-l iubea cu patimă. După ce coaforul pled, fata din casă veni să stea la sfat cu ea asupra rochiei care i-ar plăcea mai mult lui Roger. Era pe la începutul lui septembrie 1816, era frig; au ales o rochie de mătase verde, împodobită cu blană de șinșila. Cum își sfârși găteala, Caroline se repezi spre salon, deschise o fereastră ascunsă, care dădea pe elegantul balcon care împodobește fațada casei, și-și încrucișă brațele, sprijinindu-se pe grilajul de fier bronzat; rămase acolo într-o poziție încântătoare, nu pentru a se arăta admirației trecătorilor și a-i vedea întorcând capul spre ea, ci pentru a privi bucata îngustă de bulevard care se vedea la capătul străzii Taitbout. Acest spațiu liber, dar îngust, care s-ar putea ușor asemăna cu gaura făcută de actori în cortina unui teatru, îi îngăduia să zărească un șir de trăsuri elegante și o mulțime de lume trecând cu iuțeala unor umbre chinezești.

Neștiind dacă Roger va veni pe jos sau cu trăsură, fosta lucrătoare din strada Tourniquet se uita pe rând la toți trecătorii și la toate cabrioletele ușoare, numite „*tilbury*”, de puțină vreme aduse în Franța de englezi. După un sfert de oră de așteptare, când nici ochii ei ageri, nici inima nu descoperiseră încă pe cel ce știa că trebuie să sosească, fața ei exprimă revoltă și dragoste, rând pe rând. Cât dispreț și câtă descurajare se citea pe chipul ei drăgălaș pentru fapăturile care mișunau ca furnicile la picioarele ei! Ochii ei cenușii străluceau scânteietori de maliție. Ședea acolo doar pentru dânsa, fără să-și închipuie că toți tinerii duceau cu ei mii de dorințe nelămurite la vederea trupului ei ispititor. Se ferea de admirația lor cu tot atâta grijă câtă pun femeile cele mai mândre ca s-o stârneasă, în timpul plimbărilor lor prin Paris; și nu-i păsa deloc dacă fața ei albă aplecată, dacă piciorușul care depășea balconul, dacă ațățătoarea imagine a ochilor ei vioi și a năsucului cârn, adulmecând plăcerile, se vor șterge sau nu din inima trecătorilor care au privit-o; nu vedea decât un singur chip, n-avea decât un singur gând. Atunci când capul ținut al unui anumit cal murg depăși linia înaltă trasă pe cer de marginea caselor, Caroline a tresărit și s-a ridicat în vârful picioarelor, străduindu-se să recunoască hamurile albe și culoarea gabrioletei. Era el! Roger întoarce colțul străzii, vede balconul, dă bici calului, care își ia vânt și ajunge la ușa aceea de bronz, cu care e atât de obișnuit, ca și stăpânul său. Ușa locuinței era deschisă mai dinainte de către fata din casă, care auzise strigătul de bucurie al stăpânei; Roger se repezi spre salon, o strânse pe Caroline în brațe și o sărută cu acea patimă pe care o deșteaptă întotdeauna întâlnirile prea rare la doi oameni care se iubesc; el o îndreptă, sau mai bine zis, merseră conduși de același elan, înlănțuiți, unul în brațele celuilalt, spre odaia aceea ascunsă și plină de miresme; se așezară pe canapeaua mică dinaintea

căminului și se priviră o clipă în tăcere; își mărturiseau fericirea doar strângându-și mâinile cu putere și citindu-și gândurile în ochi.

— Da, el e, repetă ea într-un târziu. Da, tu ești! Știi că sunt trei zile și mai bine de când nu te-am văzut, un veac! Dar ce ai? Ești necăjit?

— Biata mea Caroline!...

— Ah, iată! Biata mea Caroline...

— Nu râde, îngerașule, astă-seară nu o să putem merge la Feydeau.

Caroline făcu un botișor necăjit, dar se însenină numaidecât.

— Sunt o proastă! Cum mă pot gândi eu la teatru, când mă uit la tine. Singurul spectacol care-mi place e să te văd, spuse ea trecându-și degetele prin părul lui Roger.

— Sunt nevoit să mă duc la procurorul general, fiindcă avem în clipa de față o afacere spinoasă. M-am întâlnit cu el în sala mare. Și cum eu voi lua cuvântul, m-a poftit să iau masa cu el, dar, scumpa mea, te poți duce la Feydeau cu maică-ta, am să vin și eu dacă se sfârșește conferința mai devreme.

— Cum să merg la teatru fără tine, strigă ea uimită, să simt o plăcere pe care n-aș împărți-o cu tine?! Ah! Dragul meu Roger, ai merita să nu te sărut, adăugă, sărindu-i de gât cu o pornire pe cât de nevinovată, pe atât de voluptuoasă.

— Caroline, trebuie să mă duc să mă îmbrac. Cartierul Marais e departe și mai am de isprăvit câteva treburi.

— Domnule, îl întrerupse Caroline, bagă de seamă la ce spui. Mi-a spus mama că bărbații încep să ne vorbească de afaceri când nu ne mai iubesc.

— Nu vezi că am venit, Caroline? Că am răpit ora aceasta nemiloasei mele...

— Sst, zise ea, punând un deget pe buzele lui Roger, sst! Nu vezi că glumesc?

În clipa aceasta se întoarseră împreună în salon, Roger văzu o mobilă adusă chiar în dimineața

aceea de la tâmplar; ghergheful vechi de lemn de trandafir, cu care își câștigau viața Caroline și mama ei, pe vremea când locuiau în strada Tourniquet-Saint-Jean, fusese refăcut; și o rochie de tul cu o bogată broderie era întinsă pe el.

— Ei, dragul meu prieten, astă-seară am să lucrez. Brodând, am să mă cred iar în primele zile, când treceai pe dinaintea mea fără un cuvânt, dar nu fără să te uiți la mine; în zilele acelea când amintirea privirilor tale mă ținea trează toată noaptea. Ah, scumpul meu gherghef e mobila cea mai de preț din salonul meu, deși nu mi l-ai dat tu! Nu știi... zise ea, așezându-se pe genunchii lui Roger, care neputându-și stăpâni tulburarea, căzuse într-un jilț. Ascultă-mă, am să dau săracilor tot ce am să câștig cu broderia mea. Tu m-ai făcut bogată! Cât de dragă îmi e moșia aceea frumoasă de la Bellefeuille, nu atât pentru ce este ea, cât pentru faptul că tu mi-ai dăruit-o. Dar spune-mi, Roger, aș vrea să mă numesc Caroline de Bellefeuille, se poate oare? Tu trebuie să știi: e legal? E îngăduit?

O ușoară schimă de încuviințare, care îi era insuflată de ura lui pentru numele de Crochard și Caroline sări în sus, bătând din palme.

— Mi se pare, zise ea, că așa o să fiu și mai mult a ta. De obicei o fată se leapădă de numele ei și îl ia pe acela al soțului... Un gând nepotrivit, pe care-l goni îndată o făcu să roșească; îl luă pe Roger de mână și îl duse în fața unui pian deschis. Ascultă, îi spuse. Cânt acum sonata ca un înger. Degetele îi și începuseră să alerge pe clapele de fildeș, când se simți cuprinsă și ridicată de mijloc.

— Caroline, trebuia să fiu undeva departe.

— Vrei să pleci? Hai, du-te, zise îmbufnată; dar zâmbi după ce se uită la pendulă și strigă veselă: te-am mai ținut un sfert de oră.

— Adio, domnișoară de Bellefeuille, rosti el, necăjind-o în glumă și drăgăstos.

După ce îi fură o sărutare, îl duse pe Roger al ei până la ușă. Când zgomotul pașilor lui nu se mai auzi pe scară, alergă pe balcon să-l vadă suindu-se în gabrioleță, să-l vadă luând hățurile, să primească privirea lui din urmă, să audă pocnetul biciului, huruitul roților pe pavaj și să urmărească cu ochii calul minunat, pălăria stăpânului, galonul de aur care o împodobește pe a vizitiului, ca să se uite încă multă vreme, după ce colțul întunecat al străzii îi ascunsese această vedenie.

După cinci ani de la mutarea domnișoarei Caroline de Bellefeuille în frumoasa casă din strada Taitbout, se petrecu pentru a doua oară o întâmplare casnică dintre acelea care strâng și mai mult legăturile de dragoste între două ființe care se iubesc. În mijlocul salonului albastru, în fața ferestrei care se deschidea spre balcon, un băiețel de patru ani și jumătate făcea o larmă asurzitoare, dând bice calului de carton pe care încălecase, fiindcă tăbliile încovoiate pe care erau prinse picioarele nu mergeau destul de repede după părerea ștregarului. Căpșorul lui drăgălaș, cu părul bălai, ce cădea în mii de cârlionți pe un guleraș brodat, zâmbi ca un chip îngeresc mamei sale, când îi spuse din fundul unui fotoliu:

— Nu face atâta zgomot, Charles, ai s-o trezești din somn pe surioara ta.

Copilul, curios, se dădu îndată jos de pe cal, veni în vârful picioarelor, ca și cum s-ar fi temut de zgomotul pașilor săi pe covor, își puse un deget între dințișori, rămase pironit într-o poziție dintre acelea copilărești, care nu sunt atât de drăgălașe decât fiindcă sunt cum nu se poate mai firești, și ridică vâlul de muselină albă, care ascundea chipul fraged al unei fete pe genunchii maicii sale.

— Eugénie doarme? De ce doarme, când noi suntem treji? adăugă el deschizând mari ochii lui negri și umezi.

— Numai Dumnezeu știe, îi răspunse Caroline, zâmbind.

Și mama și copilul se uitară la copilița care fusese botezată chiar în dimineața aceea.

Caroline, în vârstă pe-atunci de vreo douăzeci și patru de ani, dezvăluia o frumusețe împlinită, pe care o fericire fără nori și plăceri mereu reînnoite o făcuseră să înflorească. Femeia din ea se desăvârșise. Încântată să se supună dorințelor scumpului ei Roger, căpătase cunoștințele care-i lipseau, cânta destul de bine la pian și cânta drăguț din gură. Necunoscând regulile de purtare ale unei societăți care ar fi respins-o și unde nu s-ar fi dus, chiar de ar fi fost bine primită – fiindcă o femeie fericită nu iese în lume – ea nu căpătase eleganța manierelor, nici nu învățase conversația bogată în cuvinte, dar săracă în gândire, cu trecere prin saloane; în schimb își însușise cu multă străduință cunoștințele trebuincioase unei mame, a cărei singură râvnă e să-și crească bine copiii. Nu avea altă bucurie decât să stea lângă fiul ei, să-i dea încă din leagăn lecțiile acelea de fiecare clipă, care sădesc în sufletele tinere gustul frumosului și al binelui, să-l ferească de orice înrâurire dăunătoare, să împlinească totodată grelele îndeletniciri ale unei îngrijitoare de copii și duioasele îndatoriri ale unei mame.

Din prima zi, această ființă sfioasă și blândă se resemnă așa de bine să nu facă un pas dincolo de cercul vrăjit în care se aflau toate bucuriile ei, încât după ce legătura ei atât de iubitoare împlinise șase ani, prietenul ei nu avea pentru ea alt nume decât Roger. Gravura tabloului care înfățișa pe Psyché, apropiindu-se cu o lumină să-l vadă pe Amor, cu toată opreliștea, gravură care se găsea în camera ei de culcare, îi amintea de cerințele impuse fericirii ei. Vreme de șase ani, plăcerile ei cuminți nu obosiră niciodată printr-o ambiție rău înțeleasă, inima lui Roger, adevărată comoară de bunătate. Niciodată n-a dorit nici diamante, nici podoabe și

n-a vrut să primească luxul unei trăsurii cu care o îmbiase de zeci de ori Roger, și cu care ar fi putut să se mândrească. Să aștepte pe balcon trăsura lui Roger, să meargă cu el la teatru, sau în zilele frumoase, să se plimbe împreună prin împrejurimile Parisului, să nădăjduiască în venirea lui, să-l vadă și iar să nădăjduiască – iată povestea vieții ei, săracă în întâmplări, dar plină de dragoste.

În vreme ce legăna pe genunchi în cântec fetița venită cu câteva luni înaintea acestei zile, îi făcea plăcere să-și recheme în minte amintirile trecutului. Se opri mai bucuroasă asupra lunii septembrie, răstimp în care Roger al ei o lua în fiecare an cu dânsul la Bellefeuille, ca să petreacă acele zile minunate, care parcă țin de toate anotimpurile deodată. Fiecare este atunci la fel de darnică în flori și în fructe, serile sunt călduțe, diminețile sunt blânde și strălucirea verii urmează adesea melancoliilor de toamnă. În timpurile dintâi ale dragostei ei, ea atribuisese întâlnirilor atât de rare și felului lor de viață care nu-i puneau mereu față-n față ca soți, firea potolită și blândețea, de care Roger îi dăduse atâtea dovezi. Își aduse apoi aminte, cu încântare, că întâia oară când se aflaseră La mica moșie din Gatinais, ea stătuse la pândă tremurând, chinuită de temeri neîntemeiate. Iscodire a dragostei, cu totul de prisos! Toate lunile acelea de fericire trecuseră ca un vis, în mijlocul unei bucurii care nu s-a dezmințit niciodată. Totdeauna văzuse un surâs drăgăstos pe buzele acestui om blajin și care părea oglinda surâsului ei... La aceste amintiri prea vii, ochii i se umpleau de lacrimi; i s-a părut că nu-l iubește destul și a fost ispitită să vadă în nefericirea stării ei îndoielnice un fel de bir pus de soartă pe dragostea ei. În cele din urmă, o curiozitate nestăpânită a făcut-o să cerceteze pentru a mia oară întâmplarea care putuse să-l facă pe un om atât de iubitor ca Roger să se bucure numai de o dragoste ascunsă,

în afara legii. Făuri mii de romane, tocmai pentru a se feri de a recunoaște adevărata pricină, ghicită de multă vreme, dar pe care încerca să nu o creadă. Se ridică, ținându-și copilul adormit în brațe și se duse în sufragerie ca să supravegheze toate pregătirile cinei.

În ziua aceasta de 6 mai 1822, era aniversarea plimbării în parcul Saint-Leu, în care i se hotărâse soarta; astfel că, în fiecare an, ziua aceasta aducea cu ea o sărbătoare a inimii. Caroline arată ce față de masă trebuia pusă și ajută la așezarea dulciurilor. Apoi, după ce se îngrijise cu drag de toate aceste lucruri care-l priveau pe Roger, o așeză pe copiliță în leagănul ei drăguț, se duse să stea pe balcon și nu întârzie să vadă sosind gabrioleta cu care prietenul său, ajuns om în toată firea, înlocuise *tilbury*-ul elegant de la început. După ce îndurase primul asalt al mângâierilor Carolinei și ale micului ștrengar care-i spunea tată, Roger se îndreptă spre leagăn, se uită cum dormea fiica lui, o sărută pe frunte și scoase din buzunarul hainei sale o hârtie lungă, brăzdată de linii negre.

— Caroline, zise el, iată zestrea domnișoarei Eugénie de Bellefeuille.

Mama luă cu recunoștință actul dotal: era o subscriere a unor titluri de rentă de stat.

— De ce îi dai trei mii de franci venit Eugéniei, când nu i-ai dat decât o mie cinci sute lui Charles?

— Îngerul meu, Charles va fi bărbat, îi răspunse el. O mie cinci sute de franci îi vor fi de ajuns. Cu acest venit, un om îndrăzneț e deasupra nevoilor. Dacă din întâmplare fiul tău e un om de nimic, nu aș vrea să poată face nebunii. Dacă are ambiție, o avere atât de neînsemnată o să-i deștepte pofta de muncă. Eugénie e femeie: îi trebuie o zestre.

Tatăl începu să se joace cu Charles ale cărui gesturi pline de alintare arătau libertatea și lipsa de constrângere a educației primite. Nicio teamă din partea copilului, față de tatăl său, nu venea să rupă

farmecul care-l răsplătește pe părinte pentru îndatoririle sale și veselia acelei mici familii era pe cât de duioasă, pe atât de adevărată. Seara, o lanternă magică își desfășură pe o pânză albă jocurile și priveliștile pline de taine, spre marea uimire a lui Charles. În mai multe rânduri, bucuria cerească a acestei ființe nevinovate stârni hohote de râs pe buzele Carolinei și ale lui Roger. Mai târziu, când băiețelul se duse la culcare, se sculă fetița, cerându-și hrana iei ușoară. La lumina lămpii, în colțul căminului, în camera aceasta unde nu era decât pace și bucurie, Roger se dăruie cu totul fericirii de a privi tabloul încântător pe care-l înfățișa copilul agățat la sânul Carolinei, albă și fragedă ca un crin înflorit de curând și al cărei păr cădea în mii de cârlionți negri, printre care abia i se mai zărea gâtul. Razele care cădeau asupra-i făceau să reiasă tot farmecul acestei mame tinere, înmulțind asupra ei, în jurul ei: și al copilului toate efectele pitorești născute din îmbinările de umbră și lumină. Chipul acestei femei tăcute și liniștite îi păru lui Roger de o mie de ori mai duios ca totdeauna și se uită cu drag la buzele puțin neregulate, dar gingașe și rumene, care nu rostiseră niciodată vreun cuvânt nepotrivit. Același gând străluci și în ochii Carolinei, care se uită la Roger cu coada ochiului, fie pentru a se bucura de impresia pe care i-o făcuse, fie pentru a ghici cum își vor petrece seara.

Necunoscutul care înțelese viclenia acelei priviri istețe, spuse cu o prefăcută mâhnire:

— Trebuie să plec. Am de încheiat o afacere foarte însemnată și sunt așteptat acasă. Datoria înainte de toate, nu-i așa, scumpa mea?

Caroline îl iscodi, luând o înfățișare blândă și tristă totodată, dar cu acea resemnare care face să simtă toate suferințele unei jertfe:

— Adio, zise ea. Du-te! Dacă ai sta un ceas mai mult, nu ți-aș dăruie așa de ușor libertatea.

— Îngerul meu, răspunse el zâmbind, am trei zile concediu; și lumea mă crede la douăzeci de leghe de Paris.

La câteva zile după aniversarea acestui 6 mai, într-o dimineață, domnișoara de Bellefeuille porni în grabă spre strada Saint Louis din Marais, cu dorința să nu ajungă prea târziu într-o casă în care se ducea numai la opt zile o dată. Un bilet trimis într-adins îi dăduse tocmai de veste că mama ei, doamna Crochard, era pe moarte din pricina suferințelor complicate produse de catar și de reumatism. Pe când birjarul da bice cailor, din îndemnul stăruitor al Carolinei, întărit de făgăduiala unui gras bacșiș, bătrânele fricoase de care se înconjurase văduva Crochard în zilele ei de pe urmă, aduceau un preot în locuința curată și dichisită de la catul al doilea în care sta bătrâna cumătră. Slujnica doamnei Crochard nu știa că domnișoara cea frumoasă, la care stăpâna ei se ducea adeseori să ia masa, era chiar fiica ei; și ea ceru printre cele dintâi, să se aducă un duhovnic, nădăjduind că acel preot să-i fie și ei de folos, cel puțin tot atât cât și bolnavei. Între două partide de boston^[1] sau plimbându-se prin grădina turcească, bătrânele cu care văduva Crochard sporovăia în toate zilele izbutiseră să deștepte în inima înghețată a prietenei lor oarecare muștrări de cuget privitoare la viața ei trecută, oarecare gânduri de viitor, o frică de iad și unele nădejdi de iertare, întemeiate pe o sinceră întoarcere la credință. În dimineața asta de pomină, trei bătrâne din strada Saint-François și Vieille-Ruedu-Temple veniseră așadar să se așeze în salonul unde le primea doamna Crochard în fiecare marți. Pe rând, câte una dintre ele se ridica din jilț, ca să se ducă la căpătâiul palului, să-i tină de urât sărmanei bătrâne și să-i dea acele nădejdi mincinoase, cu care sunt mângâiați cei ce trag să moară. Cu toate acestea, când li se păru că se apropie criza, când medicul

chemat în ajun spuse că nu mai răspunde pentru viața văduvei, cele trei doamne se sfătuiră ca să hotărască dacă trebuie să dea de veste domnișoarei de Bellefeuille. După ce o ascultară mai întâi pe Françoise, se hotărâră să trimită un comisionar în strada Taitbout ca să o înștiințeze pe ruda cea tânără, a cărei înrâurire părea de temut celor patru femei; dar trăgeau nădejde că auvergnatul va aduce-o prea târziu pe această ființă, care ocupa un loc atât de mare în inima doamnei Crochard. Văduva aceasta, care avea desigur un venit anual de trei mii de franci, fu așa de bine îngrijită de treimea femeiască, numai fiindcă niciuna dintre aceste bune prietene, nici măcar Françoise, nu bănuiau că ar avea vreun moștenitor. Bogăția în care trăia domnișoara de Bellefeuille, căreia doamna Crochard, după vechile obiceiuri de la Operă, își interzicea să-i dea numele duios de fiică, aproape că îndreptățea urzelile puse la cale de cele patru femei, ca să-și împartă moștenirea bătrânei care trăgea să moară.

În curând, una dintre cele trei ursitoare, cea care stătea la pândă lângă bolnavă, veni clătinând din cap spre celelalte două, foarte îngrijate și ele, și le zise:

— E vremea să trimitem după domnul abate Fontanon. Peste două ore n-are să mai aibă nici mintea limpede, nici puterea să scrie un cuvânt.

Slujnica bătrână și știrbă plecă deci și se întoarse cu un bărbat îmbrăcat în redingotă neagră. O frunte îngustă trăda un cuget meschin la acest preot, care avea și un chip comun: obrajii săi bucălați atârând în jos, bărbia dublată de-o gușă, dovedeau o stare înfloritoare și mult egoism; părul pudrat îi dădea o înfățișare blajină, atâta vreme cât nu-și ridica ochii mici, căprui, bulbucați și care n-ar fi stat rău sub sprâncenele unui tătar.

— Domnule abate, îi zise Françoise, vă mulțumesc mult pentru sfaturile dumneavoastră,

dar vă rog să nu uitați cât de bine am îngrijit-o pe bătrâna asta scumpă!

Slujnica cu pasul târșit și cu chipul cernit tăcu văzând că ușa locuinței este deschisă și că cea mai îndrăzneată dintre cele trei bătrâne stătea în capul scării, ca să-i vorbească preotului. După ce preotul trecu cu bine prin întreitul asalt al vorbelor mieroase și smerite ale prietenelor văduvei, se duse să se așeze la căpătâiul patului doamnei Crochard. Cuviința și o oarecare sfială făcură pe cele trei cucoane și pe bătrâna Françoise să rămână toate patru în salon, făcând strâmbături de durere, pe care numai aceste fețe zbârcite erau în stare să le mimeze cu ama desăvârșire.

— Ah! ce nenorocire! exclamă Françoise, scoțând un oftat. Uite, totuși, e a patra stăpână pe care am să am durerea s-o duc la groapă. Cea dintâi mi-a lăsat o sută de franci venit pe viață, a doua cincizeci de taleri și a treia, trei mii de franci bani gheață. După treizeci de ani de serviciu cu atâta m-am ales.

Slujnica se folosi de dreptul ei de-a se învârti peste tot ca să între într-o cămăruță, de unde putea să-l audă pe preot.

— Mă bucur, fiica mea, zicea Fontanon, că ai simțăminte de evlavie, văd că porți asupra dumitale un sfânt odor.

Doamna Crochard făcu o mișcare nelămurită care dovedea că nu-și mai are mintea întreagă; căci arată crucea imperială a legiunii de onoare^[12].

Când văzu chipul împăratului, preotul se dădu un pas înapoi; apoi se apropie din nou de penitentă, care vorbi cu el cu glas atât de stins, încât la început Françoise n-auzi nimic.

— Vai de capul meu! spuse deodată bătrâna. Nu mă lăsa! Cum, domnule abate, crezi că o să trebuiască să răspund de sufletul fetei mele?

Preotul vorbea prea încet și peretele de scânduri era prea gros, ca Françoise să poată auzi totul.

— Vai! spuse plângând văduva, mișelul nu mi-a dat nimic ce-aș putea lăsa moștenire. Când mi-a luat-o pe biata Caroline, m-a despărțit de ea și nu mi-a constituit decât trei mii de franci venit anual la un capital care aparține fetei mele.

— Cucoana are o fată și nu are altceva decât un venit pe viață, strigă Françoise, repezindu-se în salon.

Cele trei bătrâne se uitară unele la altele cu o uimire adâncă. Una dintre ele, al cărei nas și bărbie, cât pe ce să se unească, dădeau de gol că era mai presus de celelalte prin viclenie și istețime, clipi din ochi și îndată ce Françoise întoarse spatele, făcu celor două prietene ale ei un semn, care voia să spună:

— Fata asta e o șireată. I-a umblat numele prin trei testamente.

Cele trei femei rămaseră pe loc; dar în curând se ivi și preotul și, după ce le spuse un cuvânt, vrăjitoarele coborâră repede scara toate deodată, în urma lui, lăsând-o pe Françoise singură cu stăpâna ei. În clipa aceea, doamna Crochard, ale cărei suferințe se întetiseră cumplit, își sună slujnica în zadar; ea îi răspundea doar:

— Ei las-că vin! Îndată! Ușile dulapurilor și scrinurilor se deschideau și se închideau la loc, de parcă Françoise ar fi căutat vreun bilet de loterie rătăcit. În clipa când criza aceasta atinse culmea, domnișoara de Bellefeuille ajunse lângă patul mamei sale, ca s-o mângâie cu vorbe duioase.

— Ah! Biata mea mamă! Ce vinovată sunt! Tu suferi și eu nu știam nimic! Nu mi-o spunea inima. Dar iată-mă!

— Caroline!

— Ce este?

— Mi-au adus un preot.

— Dar mai bine aduceau un medic, spuse domnișoara de Bellefeuille. Françoise, un doctor! De ce doamnele acelea n-au trimis după doctor?

— Mi-au adus un preot, zise bătrâna oftând.

— Cât suferă! Și nicio doctorie care s-o liniștească, nimic pe masă.

Mama făcu un gest nedeslușit, pe care însă ochii pătrunzători ai Carolinei: îl ghiciră, și ea tăcu pentru a o lăsa să vorbească.

— Mi-au adus un preot, chipurile, ca să mă spovedească. Ia seama, Caroline, strigă anevoie, cu o ultimă efortare, bătrâna aceea care tăcuse până atunci, preotul mi-a smuls numele binefăcătorului tău.

— Și cine ți l-a putut spune, mamă dragă?

Bătrâna își dădu sfârșitul, încercând să ia o înfățișare șireată. Dacă domnișoara de Bellefeuille ar fi putut privi cu luare-aminte la chipul răposatei, ar fi văzut, ceea ce nu va mai vedea nimeni vreodată, moartea răsând.

Pentru a se înțelege interesul pe care-l prezintă introducerea acestei scene, trebuie să dăm uitării o clipă personajele pentru a trece la povestirea unor întâmplări de mai înainte dintre care însă cea din urmă se leagă de moartea doamnei Crochard. Aceste două părți vor alcătui atunci o singură poveste, care, printr-o lege caracteristică vieții pariziene, dăduse naștere la două fapte deosebite.

Pe la sfârșitul lunii martie 1806, un tânăr avocat de vreo douăzeci și șase de ani cobora pe la orele trei dimineața scara cea mare a palatului unde locuia Arhicancelarul imperiului. Ajuns în curte, în ținută de bal, pe un polei ușor, nu se putu opri să nu scoată un strigăt de necaz, prin care răzbătea totuși un fel de voioșie care arareori îi părăsește pe francezi, fiindcă nu văzu nicio birjă prin grilajul curții și n-auzi în depărtare zgomotele acelea făcute de copitele cailor sau de glasul răgușit al birjarilor parizieni. În curtea slab luminată de felinarele de la trăsura ministrului de justiție, pe care tânărul îl lăsase la joc de cărți, la Cambacérès^[13], răsunau loviturile de copite ale cailor. Deodată, o mină prietenoasă îl bătu pe

umăr; tânărul se întoarce, recunosc pe înaltul Judecător^[14] și-l salută. În clipa în care lacheul lăsa treapta trăsurii, fostul legiuitor al Convenției ghici încurcătura avocatului.

— Noaptea nu prea cunoști om de om, zise el vesel. Un Înalt Judecător nu se compromite dacă e însoțit de un avocat. Mai ales când acest avocat e nepotul unui fost coleg, una dintre luminile Marelui Consiliu de Stat, care a dat Franței *Codul Napoleon*.

Pietonul se sui în trăsură, la un semn al șefului suprem al justiției imperiale.

— Unde locuiești? îl întreabă ministrul pe avocat, înainte ca lacheul care aștepta poruncile să închidă ușa.

— Pe cheiul Augustins, excelență.

Caii porniră și tânărul se văzu rămas între patru ochi cu un ministru, căruia încercase zadarnic să-i spună un cuvânt și înainte și după ospățul minunat al lui Cambacérès; înaltul Judecător îl ocolise în mod vădit toată seara.

— Ei, ce zici, domnule de Granville? Ai luat-o pe calea cea bună.

— Atâta vreme cât voi fi lângă excelența voastră...

— Nu glumesc, zise ministrul. Ai sfârșit stagiul de doi ani și apărarea dumatăle în procesul Ximeuse și d'Hauteserre te-a pus într-o lumină bună.

— Credeam până azi că devotamentul meu față de acești nenorociți de emigranți o să-mi strice.

— Ești foarte tânăr, spuse ministrul, cu glas adânc. Dar, adăugă el după un răstimp, i-ai plăcut astă seară foarte mult Arhicancelarului. Intră în magistratura parchetului; avem nevoie de personal. Nepotul unui om de care ne interesăm atât de mult, Cambacérès și cu mine, nu se poate să rămână avocat. numai fiindcă i-ar lipsi protecția. Unchiul dumatăle ne-a ajutat să trecem prin vremuri de furtună și astfel de servicii nu se uită.

Ministrul tăcu o clipă.

— Peste puțină vreme, o să am trei locuri libere la tribunalul de primă instanță și la Curtea imperială din Paris; vino atunci să mă vezi și alege-ți pe cel ce ți se pare mai potrivit. Până atunci, muncește, dar să nu te arăți la audiențele mele. În primul rând, sunt copleșit de muncă; apoi, concurenții dumitale ar putea să-ți ghicească năzuințele și să te ponegrească în fața patronului. Cambacérès și cu mine nu ți-am spus o vorbă toată seara, numai ca să te ferim de primejdiile favorurilor.

În clipa când ministrul sfârșea aceste cuvinte, trăsura se opri pe cheiul Augustins, tânărul avocat mulțumi mărinimosului său protector din toată inima și foarte călduros pentru amândouă hatârurile pe care i le făcuse și începu să bată cu putere în ușă, căci viscolul îi sufla aprig peste pulpele picioarelor. În cele din urmă, un portar bătrân trase cordonul, ca să se deschidă ușa și, pe când avocatul trecea prin fața cămăruței sale, îi strigă cu glas răgușit:

— Domnule Granville, ai o scrisoare.

Tânărul luă scrisoarea și încercă, cu tot frigul, să o citească la lumina unui felinar slab, a cărui feștilă era pe cale să se stingă.

— E de la tata! spuse el, luând sfeșnicul, pe care portarul i-l aprinsese între timp. Și se urcă în grabă în locuința sa, ca să citească scrisoarea care urmează:

Ia poștalionul și dacă poți să vii aici îndată, dă norocul peste tine. Domnișoara Angélique Bontems și-a pierdut sora; Iat-o singură la părinți și, pe cât știm, ea nu te urăște deloc. Acum, doamna Bontems îi poate lăsa cam patruzeci de mii de franci venit anual, peste ce îi va da ca zestre. Am pus totul la cale. Prietenii noștri o să se mire, văzând niște nobili de viță veche, cum suntem noi, că se încuscresc cu familia Bontems.

Moș Bontems, care a purtat bonetă purpurie^[15], a dobândit multe bunuri naționale^[16], cumpărate pe nimic. Dar, mai întâi de toate, n-a luat decât pământuri de ale călugărilor, care n-o să se mai întoarcă; apoi dacă tot te-ai scoborât ca să te faci avocat, nu văd de ce ne-am da înapoi de la altă concesie făcută ideilor vremii noastre. Mititica va avea trei sute de mii de franci, eu îți dau o sută, averea mamei tale face o sută cincizeci de mii de taleri, sau aproape atât; te văd în stare, scumpul meu copil, dacă vrei să intri în magistratură să ajungi senator, tot așa de bine ca alții. Cumnatul meu, consilierul de stat, n-are să-ți dea o mână de ajutor, într-adevăr. Dar, cum nu este însurat, are să-ți vină într-o zi moștenirea lui. Chiar de nu ai ajunge senator prin tine însuși, ai moșteni locul lui. Acolo ai să fii destul de sus, ca să vezi cum se desfășoară evenimentele. Adio, te îmbrățișez.

F. conte de Granville.”

Și astfel tânărul Granville se culcă, făcând mii de planuri, unul mai frumos ca altul. Sprijinit cu putere de Arhicancelar, de ministrul de justiție și de unchiul său după mamă, care era unul dintre redactorii codului, își va începe cariera într-un post râvnit de mulți alții, la prima curte a imperiului și se și vedea membru al acelui parchet din care Napoleon își alegea înalții funcționari ai imperiului. Se mai ivea și o avere destul de strălucită, ca să-l ajute să-și țină rangul, lucru pentru care nu i-ar fi fost de ajuns firavul venit de cinci mii de franci pe care i-l dădea o moșie moștenită de la mama sa.

Ca să-și completeze visurile ambiției cu fericirea, își rechemă în minte chipul nevinovat al domnișoarei Angélique Bontems, părtașa jocurilor lui din copilărie. Atâta vreme cât n-ajunsese la vârsta judecății chibzuite, tatăl și mama sa nu s-au împotrivit câtuși de puțin prieteniei lui cu drăgălașa fată a vecinului lor de la țară; dar când,

în scurtele răstimpuri ale vacanțelor petrecute la Bayeux, părinții lui, îngâmfați de noblețea lor, descoperiră apropierea dintre el și fată, nu-i dădură voie să se mai gândească la ea. Astfel că de zece ani, Granville nu putuse s-o vadă decât arareori pe aceea pe care o numea *mica lui soție*. În clipele acelea, furate supravegherii neîncetate a familiilor, de abia dacă schimbau câteva cuvinte neînsemnate, trecând unul prin fața altuia la biserică sau pe stradă. Zilele cele mai frumoase erau acelea când, întruniți la câte o serbare câmpenească, numită în Normandia *adunare*, puteau să se privească pe ascuns și de departe. În timpul celor din urmă vacanțe, Granville o văzuse de două ori pe Angélique și privirea ei plecată, înfățișarea tristă a micii sale soții îl făcură să creadă că o apasă un jug necunoscut.

La șapte dimineața, avocatul se afla în Biroul Poștelor din strada Notre-Dame-des-Victoires și avu norocul să găsească un loc în trăsură care pleca la ora aceea spre orașul Caen. Avocatul stagiar revăzu cu o adâncă tulburare clopotnițele catedralei din Bayeux. Cum nicio nădejde a vieții sale nu fusese încă înșelată, inima se deschidea sentimentelor înălțătoare care mișcă sufletele tinere. După ospățul prea lung, plin de bucuria revederii cu care îl așteptaseră tatăl său și câțiva prieteni, tânărul nerăbdător a fost dus spre o anumită casă, aflată pe strada Teinture și pe care o cunoștea bine. Inima îi bătu cu putere când tatăl său, care mai era numit și acum la Bayeux contele de Granville, ciocăni tare într-o poartă, cu vopseaua veche cojită. Era cam pe la ora patru seara. O slujnică tânără, cu o bonetă de bumbac în cap, îi salută pe domni cu o scurtă plecăciune și răspunse că doamnele trebuie să se întoarcă îndată de la vecernie.

Contele și fiul său intrară într-o sală joasă, care unea loc de salon și semăna cu vorbitorul dintr-o mănăstire. Lambriuri de nuc lustruit întunecau

această încăpere, în jurul căreia câteva scaune îmbrăcate în tapițerie și câteva jilțuri străvechi erau. așezate la rând. Căminul de piatră nu avea altă podoabă decât o oglindă verzuie, iar de fiecare parte a ei se vedeau brațele întortocheate ale unor sfeșnice vechi, fabricate pe vremea păcii de la Utrecht^[17]. Pe lambriurile din fața căminului, Granville zări un uriaș crucifix de fildeș și abanos, înconjurat de merișor sfințit. Deși avea trei ferestre, care dădeau spre o grădină de provincie, ale cărei răzoare regulate erau mărginite de tufe de merișor, încăperea era. așa de prost luminată încât de-abia se vedeau pe peretele din față tablouri religioase, datorite vreunui penel vestit și cumpărate desigur în vremea Revoluției de către bătrânul Bontems care, atunci când era căpetenia districtului, nu-și uita niciodată interesele. De la podeaua ceruită cu îngrijire și până la perdelele de pânză cu pătrate verzi, totul strălucea de o curățenie de mănăstire. Fără voie, inima tânărului se strânse în acest lăcaș tăcut, unde trăia Angélique. Saloanele strălucite ale Parisului, prin care colinda tot mereu, și vârtejul serbărilor șterseseră din amintirea lui Granville felul de trai tihnit și posomorât din provincie; și contrastul a fost pentru el atât de izbitor, încât îl făcu să se înfioare. După ce ieși de la o adunare de la Cambacérès, unde viața se arată în toată măreția ei, unde mințile sunt atât de luminate, unde gloria imperială se oglindește atât de viu, să cazi dintr-odată în mijlocul ideilor meschine, nu e ca și cum te-ai duce din Italia în Groenlanda?

— Să trăiești aici nu-i viață, își zise el, cercetând salonul acela puritan.

Bătrânul conte, care băgase de seamă uimirea fiului său, îl luă de mână, îl trase dinaintea unei ferestre, pe unde mai pătrundea puțină lumină și în vreme ce slujnica aprindea lumânările vechi din sfeșnice. Încercă să împrăstie norii pe care această priveliște îi adunase pe fruntea lui.

— Ascultă băiete, îi zise el, văduva moșului Bontems e nemaipomenit de bisericoasă. Știi tu... când dracul îmbătrânește... Văd că înfățișarea încăperii acesteia te face să strâmbi din nas. Ei, iată care e adevărul. Bătrâna e împresurată de preoți, i-au băgat în cap că mai are vreme să ajungă în cer; și ca să fie mai sigură că-l câștigă pe sfântul Petru cu cheile lui cu tot, le cumpără. Se duce la liturghie în fiecare zi, ascultă toate slujbele, se împărtășește în toate duminicile lăsate de Dumnezeu și își face de lucru restaurând capelele. A dăruit catedralei atâtea odăjdii și stihare sfinte. A înzorzonat uraniscul^[18] cu atât de multe pene, încât la cea din urmă procesiune de Fête-Dieu^[19] se adunase mulțimea ca la spânzurătoare, ca să vadă preoții minunat înveșmântați și toate odoarele lor proaspăt aurite. Și caisa. asta a ajuns o adevărată țară sfântă. Eu am împiedicat-o pe nebuna asta bătrână să dea cele trei tablouri la biserică, un Dominichino, un Correggio și un Andrea del Sarto^[20], care prețuiesc o sumă mare de bani.

— Dar Angélique? întrebă tânărul cu vioiciune.

— Dacă nu te însori cu ea, Angélique e pierdută, zise contele. Cuvioșii ăștia ai noștri au sfătuit-o să trăiască fecioară și martiră. Mi-am dat toată osteneala să-i deștept inimioara vorbindu-i de tine, când am văzut că rămâne singură la părinți; dar înțelegi că, o dată măritată, ai s-o duci la Paris. Acolo serbările, căsătoria, teatrul și vălmășagul vieții pariziene au s-o facă ușor să uite spovedaniile, posturile, mortificațiile și liturghiile cu care se hrănesc de obicei ființele astea.

— Dar cei cincizeci de mii de franci venit anual care provin din averile bisericești nu se vor întoarce oare...?

— Ajungem și la asta, spuse contele cu un zâmbet subțire. Vanitatea doamnei ele Bontems a fost destul de măgulită că va altoi familia Bontems pe arborele genealogic al Granville-ilor, așa că, în

vederea căsătoriei, sus-numita mamă dăruiește averea în deplină proprietate micuței și nu-și păstrează decât uzufructul. Și de aceea preoțimea se împotrivește la căsătoria ta; dar am făcut strigările, totul e pregătit și în opt zile ai să scapi din ghearele mamei și ale preoților. Fata cea mai frumoasă din Bayeux are să fie a ta, o mică tovarășă care n-o să-ți pricinuiască nicio supărare, fiindcă are idei sănătoase. A fost pusă la încercare prin post și rugăciune și – adăugă în șoaptă – prin maică-sa.

O bătaie ușoară în ușă îl întrerupse pe conte, care crezu că au să intre cele două doamne. Se arătă un servitor mic și foarte grăbit, stingherit: însă la vederea celor două persoane însemnate, făcu un semn slujnicei care veni lângă el. Îmbrăcat într-un surtuc albastru, ale cărui pulpane fluturau pe șolduri și cu pantaloni vărğați alb cu albastru, băiatul acesta avea părul tăiat rotund: chipul lui aducea cu al unui mic paracliser, fiindcă oglindea acea evlavie silită, pe care o au toți locuitorii unei case habotnice.

— Domnișoară Gatienne, știi cumva unde sunt cărțile pentru slujbele Sfintei Fecioare? Doamnele din Congregația Sacré-Coeur fac o procesiune în biserică, astă-seară.

Gatienne se duse să caute cărțile.

— Mai au mult, măi oșteanule? întreba contele.

— Cel mult o jumătate de ceas.

— Haidem să vedem și noi; sunt femei frumoase, îi spuse tatăl fiului său. De altfel, o vizita la catedrală nu ne poate face niciun rău.

Tânărul își urmă tatăl nehotărât.

— Ce ai? îl întrebă contele.

— Ce să am, tată? Am... dreptate.

— N-ai spus nimic până acum.

— Da, dar m-am gândit că dumneata ți-ai păstrat zece mii de franci venit din averea pe care o aveai înainte și n-aș dori să mi-i lași mie decât cel mai târziu cu putință; dar dacă-mi dai o sută de

mii de franci ca să mă însor prosteste, dă-mi voie să-ți cer numai cincizeci de mii ca să mă feresc de o nenorocire și să mă bucur, rămânând holtei, de o avere la fel cu aceea pe care mi-ar aduce-o domnișoara Bontems a dumitale.

— Ești nebun?

— Nu, tată! Lată de ce e vorba: ministrul de justiție mi-a făgăduit alaltăieri un loc în Parchetul Parisului. Cincizeci de mii de franci adăugați la ceea ce mai am eu și la leafa slujbei mele o să-mi aducă un venit de douăsprezece mii, de franci. Atunci, o să am sorți de izbândă de o mie de ori mai buni decât într-o căsătorie tot atât de săracă în fericire, pe cât e de bogată în agonisită.

— Se vede, spuse tatăl zâmbind, că n-ai trăit sub vechiul regim. Pe noi ăștia, crezi că ne încurca vreodată o femeie?

— Dar bine, tată, astăzi căsătoria a ajuns...

— A, asta-i! zise contele întrerupându-și fiul, să fie adevărat tot ce-mi cântă bătrânii mei tovarăși de emigrație? Revoluția ne-a lăsat moștenire obiceiuri ursuze, i-a infectat pe tineri cu niște principii îndoielnice. Întocmai ca și cumnatul meu, jacobinul^[21], ai să-mi vorbești de națiune, de morală publică, de dezinteresare. Of! Doamne! Ce ne-am face de n-ar fi surorile împăratului^[22]?

Bătrânul acesta încă verde, pe care țărani de pe moșiile lui îl numeau încă stăpânul de Granville, sfârși aceste cuvinte tocmai când pătrundeau sub bolțile catedralei. Cu toată sfințenia lăcașului aceluia, el îngâna, pe când lua aghiazmă, o arie din opera *Rose și Colas*^[23] și îl călăuzi pe fiul său de-a lungul galeriilor lăaturalnice din pronaos, oprindu-se la fiecare stâlp, ca să cerceteze în biserică șirurile de capete, care erau aliniate ca ostașii la paradă. Slujba deosebită pentru Sacré-Coeur tocmai trebuia să înceapă. Doamnele membre ale acestei congregații, fiind așezate lângă cor, contele și fiul său se îndreptară spre acea parte a pronaosului și se rezemară de unul dintre stâlpii

cei mai umbriți de unde se putea vedea mulțimea neîntreruptă de capete, care semăna cu o pajiște smălțuită de flori. Deodată, la doi pași de tânărul Granville, răsună un glas atât de dulce, încât nu părea cu putință să fie al unei ființe omenești; cânta așa cum cântă cea dintâi privighetoare după ce a trecut iarna... Deși însoțită de mii de voci de femei și de sunetele ore-ii, glasul acesta îi înfioră nervii, de parcă ar fi fost zgâriați de sunetele prea ascuțite și prea tari ale unei armonici. Parizianul se întoarse, văzu o tânără fată care ținea capul plecat și al cărui chip era din pricina asta cu totul ascuns de o pălărie mare de stofă albă; și se gândi că numai ei i se datora melodia aceea senină. Cu toată îmbrăcămintea groasă de lână cafenie în care era înfășurată, i se păru că o recunoaște pe Angélique și împinse brațul tatălui său.

— Da, ea e! zise contele, după ce se uită în direcția în care îl îndemnase fiu! său.

Bătrânul nobil îi arătă cu un semn chipul pălit al unei femei în vârstă, ai cărei ochi, înconjurați de cearcăne mari negre, îi și văzuseră pe străini, fără ca privirea ei fățarnică să se ridice de pe cartea de rugăciuni pe care o ținea în mână.

Angélique ridică fruntea spre altar, ca și cum ar fi vrut să tragă în piept mireasma pătrunzătoare a norilor de tămâie, oare ajungea până la cele două femei. Atunci, la lumina tainică ce o răspândeau în lăcașul acela întunecat policandrul din pronaos, sfeșnicele și câteva lumânări, aprinse în dreptul stâlpilor, tânărul văzu o față care îi zdruncină hotărârea. O pălărie de mătase albă, cu o panglică lucioasă, legată sub bărbia mică și cu gropiță, făcea ca un chenar chipului de o neasemuită perfecțiune. Deasupra frunții înguste, dar foarte gingașe, părul de aur pal se despărțea în două suvițe și cădea de-a lungul obrazilor, ca umbra frunzișului pe un mănunchi de flori. Arcul sprâncenelor era tras cu priceperea care ne minunează la frumoasele chipiuri chinezești.

Nasul, ușor acvilin, avea o linie puternică și hotărâtă puțin obișnuită, iar buzele semănau cu două linii trandafirii trase cu dragoste de un penel subțire. Ochii, de un albastru deschis, erau plini de nevinovăție. Granville băgă de seamă că fața aceasta părea cam țeapănă și închisă, însă crezu că lucrul se datorează evlaviei care o însuflețea atunci pe Angélique. Vorbele sfinte ale rugăciunii treceau printre două șiraguri de mărgăritare; frigul lăsa să se vadă. În preajma lor ca un nor de miresme. Fără voie, tânărul încercă să se aplece ca să respire suflarea aceea cerească. Mișcarea lui atrase luarea-aminte a fetei și privirea ei înălțată, fără să clipească, spre altar, se întoarse către Granville pe care întunericul nu-i îngădui să-l vadă prea deslușit, dar în care recunoscă pe tovarășul ei din copilărie; o amintire mai puternică decât rugăciunea dădu o strălucire nemaipomenită chipului ei și ea se înroși. Avocatul avu o tresărire de bucurie când văzu că speranțele vieții de apoi sunt înfrânte de nădejdea dragostei și măreția sfântului lăcaș e pusă în umbră de amintirile lumesti; dar încântarea lui nu ținu multă vreme; Angélique își lăsă vâlul, luă o înfățișare liniștită și reîncepu să cânte, fără ca glasul ei să trădeze cea mai mică tulburare. Granville se trezi sub stăpânirea unei singure dorințe și toate gândurile lui de prevedere pieriră. Când slujba se sfârși, nerăbdarea lui ajunsese atât de mare, încât nu le lăsă pe cele două doamne să plece singure acasă, ci veni îndată să o salute pe mica lui soție. O recunoaștere sfioasă și de o parte și de alta avu loc, în fața credincioșilor, în pridvorul catedralei. Doamna Bontems tresări de mândrie luând brațul contelui care, fiind nevoit să i-l întindă în fața lumii, fu foarte nemulțumit de nerăbdarea așa de puțin cuviincioasă a fiului său.

Vreme de aproape cincisprezece zile, câte s-au scurs între prezentarea oficială a tânărului viconte

de Granville ca logodnic al domnișoarei Bontems și ziua solemnă a nunții sale, el a venit tot mereu să stea cu prietena sa, în vorbitorul cel întunecos, cu care se obișnuise. Vizitele lui lungi aveau ca scop să iscodească firea frumoasei Angélique; căci, din fericire, prevederea i se redeșteptase a doua zi după întâlnire. O găsea aproape totdeauna pe viitoarea lui soție așezată dinaintea unei măsuțe de lemn de Santa Lucia, îndeletnicindu-se să-și coasă singură monograma pe rufăria care făcea parte din zestrea ei. Angélique nu aduse niciodată ea cea dintâi vorba despre religie. Dacă tânărului avocat îi venea gust să se joace cu mătăniile bogate, păstrate într-un. săculeț de catifea verde, dacă se uita râzând la relicva care însoțea totdeauna această unealtă a evlaviei, Angélique îi lua cu blândețe mătăniile din mână, aruncându-i o privire rugătoare și, fără un cuvânt, le pune la loc în săculeț și-i strângea bine sforile. Dacă vreodată Granville se încumeta să ridice glasul cu puțină răutate împotriva slujbei din biserică, frumoasa normandă îl asculta, opunându-i zâmbetul convingerii.

— Ori nu crezi nimic, ori crezi tot ce te învață biserica, îi răspundea ea. Ai vrea ca mama copiilor dumitale să fie o fată fără credință? Nu! Care om ar îndrăzni să se facă judecător între necredincioși și Dumnezeu? Așadar, cum aș putea eu să osândesc ceea ce biserica socotește ca adevărat?

Angélique părea însuflețită de o iubire a aproapelui atât de duioasă, tânărul avocat vedea cum îi aruncă priviri atât de convingătoare, încât uneori a fost ispitit să îmbrățișeze credința logodnicii sale; convingerea adâncă pe care o avea că este pe calea adevărului deșteptă în inima viitorului magistrat unele îndoieli, de care ea încerca să se folosească. Granville făcu atunci greșeala neiertată de a lua drept dragoste vraja pricinuită de dorință. Angélique era așa de fericită să împace glasul inimii cu acel al datoriei, lăsându-

se în voia unei porniri ivite încă din copilărie, încât avocatul înșelat astfel nu putea să știe care dintre aceste două glasuri era mai puternic. Tinerii nu sunt oare cu toții prea dispuși să se încreadă în făgăduielile unui chip drăgălaș, să judece frumusețea sufletului, după aceea a trăsăturilor? Un simțământ nelămurit îi îndeamnă să creadă că desăvârșirea morală corespunde totdeauna desăvârșirii trupești. Dacă religia nu i-ar fi îngăduit fetei să se lase în voia sentimentelor ei, în puțină vreme ele i s-ar fi uscat în inimă, ca o plantă stropită cu un acid ucigător. Cum putea un îndrăgostit, iubit și el la rândul său, să recunoască un fanatism așa de bine ascuns? Aceasta e povestea sentimentelor tânărului Granville, în răstimpul acelor cincisprezece zile înghițite cu lăcomie, ca o carte, la care te atrage deznodământul. Cercetând-o cu luare-aminte pe Angélique, ea îi păru femeia cea mai blândă; se pomeni chiar că o binecuvântează pe doamna Bontems, care insuflându-i cu atâta putere regulile religiei, o pregătise oarecum pentru greutățile vieții.

În ziua aleasă pentru iscălireă faimosului contract, doamna Bontems îl puse pe ginerele său să jure solemn că va respecta deprinderile religioase ale fiicei sale, că-i va da e libertate deplină de conștiință, că o va lăsa să se împărtășească, să meargă la biserică, la spovedanie atât cât o pofti și că nu se va amesteca niciodată în alegerea duhovnicului ei. În clipa aceea înălțătoare, Angélique se uită la viitorul său soț cu o expresie atât de curată și nevinovată, încât Granville nu stătu la îndoială să facă jurământul ce i se ceruse. Un zâmbet flutură pe buzele abatelui Fontanon, un bărbat palid, care îndruma sufletele celor din casă. Dând ușor din cap, domnișoara Bontems făgădui tovarășului său de a nu se folosi peste măsură de această libertate de conștiință.

Cât despre bătrânul conte, el fluiera încetișor refrenul „Cine naiba a mai văzut”^[24].

După câteva zile petrecute cu ospetele de după nuntă, care sunt faimoase în provincie, Granville și soția sa se întoarseră la Paris, unde tânărul avocat fu numit procuror pe lângă Curtea Imperială a Senei. Atunci când cei doi soți căutară o locuință, Angélique se folosi de trecerea pe care o au toate femeile în luna de miere, ca să-l hotărască pe Granville să la un apartament mare, așezat la parterul unei case din colțul străzii Vieille-du-Temple cu strada Neuve-Saint-François. Pricina cea mai însemnată pentru care o alesese era că această casă se găsea la doi pași de strada Orléans, unde era o biserică și se învecina cu o capelă, aflată pe strada Saint-Louis.

— O bună gospodină trebuie să-și facă provizii, îi spuse râzând soțul ei.

Angélique îl făcu să înțeleagă pe bună dreptate că Palatul de Justiție e în vecinătatea Cartierului Marais și că magistrații la care, se duseseră în vizită locuiau tot pe acolo. O grădină mare dădea mai mult preț acelei locuințe, fiind vorba de o pereche tânără: copiii, dacă cerul le va dăru, vor avea unde să stea la aer; curtea era încăpătoare, grajdurile erau frumoase. Procurorul ar fi vrut să locuiască într-o casă pe Chaussée-d’Antin^[25], unde totul e tineresc și plin de viață, unde apar noutățile modei, unde mulțimea de pe bulevarde e frumos gătită, de unde e mai puțin drum de făcut pentru a merge la un teatru sau pentru a da peste alte distracții, dar fu nevoit să se supună alintărilor unei tinere femei, care cerea întâia oară un hatâr și, ca să-i facă plăcere, se înmormântă în Marais. Slujba lui Granville îi cerea o muncă fără răgaz, cu atât mai mult cu cât era ceva nou pentru el; deci, el se îndeletnici înainte de toate cu mobilarea camerei de lucru și orânduirea bibliotecii; se așeză îndată într-o încăpere, care fu în curând încărcată

de dosare și-și lăsa nevasta să supravegheze înfrumusețarea locuinței lor.

Cu atât mai bucuros o arunca pe Angélique în vâlmășagul primelor cumpărături ale gospodăriei, din care izvorăsc atâtea plăceri și amintiri pentru femeile tinere, cu cât el se simțea rușinat că lipsește de lângă ea mai des de cum i-o îngăduiau legile lunii de miere.

După ce își îndrumă lucrările sale, procurorul general o lăsa pe soția sa să-l ia de braț, să-l scoată din camera sa de lucru și să-l ducă să vadă cum arătau mobilele și podoabele, pe care el nu le cunoștea decât în parte sau numai în amănunt. Dacă o fi adevărat, cum suna o zicătoare, ca poți să judeci o femeie uitându-te la ușa casei ei, o locuință ar trebui să-i tălmăcească sufletul cu și mai multă fidelitate. Fie că doamna de Granville și-o fi dăruit încrederea unor tapițeri lipsiți de gust, fie că își întipărise propria ei fire într-o seamă de lucruri comandate de ea, tânărul magistrat rămase uimit de înfățișarea țeapănă, pompoasă și rece a odăilor sale: nu zări nimic gingaș; totul era lipsit de armonie, nimic nu-ți mângâia ochii. Vederile înguste și rigide care se trădau în vorbitorul de la Bayeux re trăiau în locuința sa, pe sub lambriurile vaste scobite în formă de cerc și împodobite cu arabescuri în dungi întortocheate și lungi, de un gust atât de îndoielnic.

Dorind să găsească o scuză soției sale, tânărul se întoarse și cercetă din nou sala de intrare înaltă și lungă, prin care se pătrundea în apartament: culoarea lambriului, cerută de nevastă-sa zugravului, era prea întunecată, și catifeaua de un verde foarte închis care îmbrăca banchetele făcea să pară și mai posomorâtă încăperea aceasta, la drept vorbind nu prea însemnată; dar din ea îți faci o părere despre întreaga casă, după cum judeci istețimea unui om după cea dintâi frază pe care o rostește. O sală de intrare e un fel de prefață care trebuie să vestească totul, dar să nu făgăduiască

nimic. Tânărul substituit se întreba dacă soția lui o fi ales lampa cu fânar străvechi, care se găsea în mijlocul acestei săli goale, pardosită cu marmură albă și neagră, împodobită cu un tapet care imita pietrele încastrate, brăzdate ici-colo de mușchi verde. Un vechi barometru bogat împodobit era agățat în mijlocul unui perete, parcă anume pentru a-l face. să oară și mai gol. La vederea lui, tânărul își întoarse ochii spre soția sa: părea atât de mulțumită de chenarele roșii care țineau perdelele de percal, atât de mulțumită de barometru și de statuia cuviincioasă, care împodobește o sobă mare gotică, încât nu avu cruda îndrăzneală de a-i sfârâma mărețele ei iluzii. În loc de a o învinovăți pe nevastă-sa, Granville se învinovăți pe sine, se învinui că nu-și făcuse cea dintâi datorie, care îi poruncește să călăuzească la Paris pașii unei fete crescute la Bayeux. Judecând după mostra aceasta, cum să nu ghicești podoabele din celelalte odăi? Ce se putea aștepta de la o femeie care se înspăimânta când vedea pulpele goale ale unei cariatide. care respingea cu înfocare un candelabru, un sfeșnic, o mobilă, îndată ce vedea pe ele goliciunea unui tors egiptean? În vremea aceea, școala lui David ajunsese la culmea gloriei, totul în Franța era sub înrâurirea desenului său fără cusur și al dragostei pentru formele antice, care făceau oarecum din picura lui un fel de sculptură colorată. Niciuna dintre toate născocirile luxului imperial nu căpătă drept de cetățenie în casa doamnei de Granville. Vastul salon pătrat al locuinței ei păstra albul și aurul șters, care-l împodobește pe vremea lui Ludovic al XV-lea, și în el arhitectul făcuse o adevărată risipă de grilaje întretăiate și de acele nesuferite ghirlande de flori, ce se datorau sterpului belșug al desenatorilor de atunci. Cel puțin dacă ar fi domnit armonia, dacă arta mobilierului ar fi silit lemnul de acaju modern să ia formele întortocheate aduse la modă de gustul corupt al lui Boucher^[26], casa în care locuia

Angélique ar fi înfățișat doar nepotrivirea plină de haz a doi tineri trăind în veacul al nouăsprezecelea, ca și cum ar fi făcut parte din veacul al optsprezecelea; dar o mulțime de alte lucruri produceau contraste caraghioase, bătătoare la ochi. Consolele, pendulele, sfeșnicele aminteau de însușirile războinice pe care le îndrăgiseră parizienii în urma victoriilor imperiului. Coifuri greșești, săbii romane încrucișate, scuturi, datorite entuziasmului pentru tot ce e militar și care împodobeau mobilele cele mai pașnice, nu se potriveau câtuși de puțin cu arabescurile gingașe și întortocheate care o încântau pe doamna de Pompadour^[27]. Evlavia te duce la un fel de umilință obositoare, din care se desprinde trufia. Fie din sfială, fie dintr-o aplicare firească, doamna de Granville părea că nu putea suferi culorile deschise și luminoase. Se mai gândea poate că roșul-purpuriu și cafeniul se potrivesc cu slujba de magistrat. Dar cum ar fi putut o fată tânără, obișnuită cu o viață severă, să-și închipuie divanurile acelea sortite plăcerilor, care deșteaptă numai gânduri rele, budoarele acelea frumos împodobite și viclene, în care mijesc păcatele? Bietul magistrat era deznădăjduit. După felul în care el încuviința laudele pe care ea singură și le aducea soția înțelese că nimic nu-i plăcuse bărbatului. Se arată atât de mâhnită de a nu fi izbutit, încât îndrăgostitul de Granville văzu o dovadă de iubire în durerea ei adâncă, în loc să vadă o rană în amor-propriu. Ce alt putea oare să facă o fată tânără, smulsă pe neașteptate din mijlocul ideilor mărunte din provincie, nepriștă la cochetărie, la eleganța vieții pariziene? Decât să-și mărturisească adevărul, magistratului îi plăcu mai bine să creadă că alegerea lucrurilor a fost făcută de negustori și nu de soția lui. Dacă ar fi fost mai puțin îndrăgostit, ar fi înțeles că negustorii, care ghicesc repede gustul mușterilor, binecuvântaseră cerul că le-a trimis o tânără

nepricepută și bisericoasă care să-i ajute să se descotorosească de lucrurile demodate. O mângâie deci pe drăgălașa lui normandă.

— Fericirea, scumpa mea Angélique, nu vine de la o mobilă mai mult sau mai puțin elegantă, ci atârnă de blândețea, de bunătatea, de dragostea unei femei...

— Doar e datoria mea să te iubesc și nicio altă datorie n-o să-mi facă atâta plăcere să o aduc la îndeplinire, răspunse blând Angélique.

Firea a pus în inima femeilor atâta dorință de a plăcea. atâta nevoie de dragoste, încât până și la o tânără evlavioasă gândurile de viitor și de mântuire a sufletului pier În fața bucuriilor dintâi ale măritişului. Astfel că, din luna aprilie, când se căsătoriseră și până la începutul iernii, cei doi soți trăiră într-o unire desăvârșită. Dragostea și munca au darul să facă pe un om să privească nepăsător lucrurile dinafară. Fiind silit să stea la Palatul de Justiție jumătate din zi, chemat să judece pricini însemnate, privind viața și averea oamenilor, Granville putu mai puțin ca altul să ia seama la anumite lucruri din căsnicia sa. Dacă vinerea i se servea mâncare de post, dacă, din întâmplare, cerea un fel de bucate cu carne soția sa, căreia Evanghelia nu-i dădea voie să mintă, știa totuși prin mici șiretlicuri, îngăduite în interesul credinței, să pună fapta ei precugetată în seama uitării sau a sărăciei pieții; adesea o punea în sarcina bucătarului și merse până acolo că îl și certă. Pe vremea aceea, magistrații tineri nu țineau ca astăzi posturile, postul Paștelui, cele trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp^[28], postul din ajun de sărbătoare, așa că Granville nu băgă de seamă de la început repetarea neconținută a acestor prânzuri de post, pe care de altfel soția sa se îngrijea cu iscusință să le facă foarte gustoase, cu ajutorul lișițelor, al găinușelor de apă, a pateului de pește, ale căror cărnuri cu miros de baltă și a căror pregătire puteau să te păcălească.

Magistratul trăia așadar ca un drept-credincios, fără să-și dea seama și își mântuia sufletul pe neștiute. În zilele de lucru, nu avea cum să știe dacă nevasta lui se duce sau nu la liturghie: duminica, printr-o bunăvoință cât se poate de firească, o însoțea la biserică. ținând seama că și ea uneori îi jertfea slujba de vecernie. Teatrele fiind de nesuferit vara din pricina căldurii, nici măcar nu se ivi prilejul unei piese cu succes mare pentru ca Granville să-i poate propune soției lui s-o ducă la o reprezentație. Astfel că spinoasa chestiune a teatrului n-a fost dezbătută. Apoi, în primele clipe ale unei căsnicii, la care un bărbat a fost ademenit de frumusețea unei fete, nu e ușor ca el să ceară prea mult, când e vorba de plăcerile lui. Tineretul e mai mult lacom decât rafinat și de altfel numai faptul de a avea o femeie e o înaintare. Cum ai putea recunoaște răceala, demnitatea sau sfiala unei femei, când o crezi însuflețită de aceeași înflăcărare care te-a cuprins? când ea răstrânge culorile văpăii care te încinge pe tine? Trebuie să ajungi la o oarecare potolire conjugală, ca să bagi de seamă că o femeie evlavioasă așteaptă dragostea cu brațele încrucișate. Granville se crezu astfel destul de fericit, până în clipa când o întâmplare nenorocită veni să schimbe soarta căsniciei sale.

În luna noiembrie 1807, canonicul catedralei din Bayeux, care altădată fusese păstorul sufletesc al doamnei Bontems și al fiicei sale, veni la Paris, împins de ambiția de a ajunge în vreuna dintre parohiile capitalei, slujbă pe care o râvnea poate numai ca fiind o treaptă spre o episcopie. Recăpătându-și întreaga înrâurire asupra oii rătăcite, se înspăimântă când o găsi atât de schimbată de aerul Parisului și vru s-o readucă pe calea cea bună. Înfricoșată de muștrările fostului canonic, bărbat în vârstă de vreo treizeci și opt de

ani, care aducea în mijlocul. preoțimii atât de îngăduitoare și de luminată a Parisului acea asprime a catolicismului provincial, acea habotnicie neînduplecată, ale cărei cerințe nenumărate sunt tot atâtea cătușe pentru sufletele fricoase, doamna de Granville se pocăi și se reîntoarce la jansenismul ei.

Ar fi obositor să zugrăvim întocmai întâmplările care aduseră pe nesimțite nenorocirea în sânul acestei căsnicii; va fi de ajuns poate să povestim numai pe cele mai însemnate, fără a le înșira migălos, pe rând, așa cum s-au ivit. Prima neînțelegere a celor doi soți a fost totuși destul de vie. Atunci când Granville își scoase soția în lume, ea nu se feri să meargă la adunările serioase, la mese, concerte, la întrunirile magistraților care erau superiorii soțului său pe treapta judecătorească; dar se pricepu cătăva vreme să scornească o durere de cap, ori de câte ori era vorba de un bal. Într-o zi, Granville, sătul de aceste boli ușoare, ivite la poruncă, rupse scrisoarea care le făcea cunoscut un bal dat de un consilier de stat, își păcăli nevasta, vorbindu-i de invitație, și într-o seară când sănătatea ei nu lăsa nimic de dorit, o aduse în mijlocul unei serbări strălucite.

— Scumpa mea, îi zise el la întoarcere, simțindu-se jignit de înfățișarea ei mândră, starea dumitale de soție, rangul pe care îl ai în lume și averea de care te bucuri îți impun îndatoriri pe care nicio lege sfântă nu le poate desființa. Nu ești tu mândria bărbatului tău? Trebuie deci să mergi la bal atunci când merg eu și să te porți așa cum se cuvine.

— Dar bine, dragul meu, rochia mea era chiar așa de groaznică? Ce-o fi avut rochia mea de nu ți-a plăcut?

— Aici e vorba de înfățișarea ta, scumpa mea. Când un tânăr se apropie ca să-ți vorbească, ești așa de țeapănă, încât un glumeț ar putea crede ca virtutea ți-e foarte slabă. Parcă te-ai teme că un

zâmbet te-ar putea pierde. S-ar fi zis că îi ceri iertare lui Dumnezeu pentru toate păcatele care s-ar fi făcut în jurul tău. Lumea, îngerașul meu drag, nu e o mănăstire. Dar fiindcă veni vorba de rochii, trebuie să-ți mărturisesc că mai ai și datoria de a te ține de modă și de regulile bune-cuviințe.

— Ai vrea să-mi arăt trupul, ca femeile acelea nerușinate care își croiesc rochiile în așa fel, că lasă să se plimbe privirile celor din jur pe umerii lor goi, pe...

— E o mare deosebire, draga mea, o întrerupse substitutul, între a-ți dezgoli pieptul și a purta ceva care să-ți vină bine. Tu ai trei fâșii de tul încrețit, care-ți acoperă gâtul până la bărbie. Parcă ai fi cerut într-adins croitoresei să-ți schimbe forma gingașă a umerilor și a sânului, cu stăruința cu care altă femeie, care vrea să placă, îi cere să-i facă rochii, ca să scoală la iveală formele cele mai ascunse. Ți-ai înfășat pieptul în atâtea cute, încât toată lumea își bătea joc de sfiala ta nefirească. Te-ar dura dacă ți-aș repeta vorbele caraghioase care s-au spus despre tine.

— Cei cărora le plac asemenea bucurii necuviincioase nu o să ne poarte ei păcatele, răspunse tăios: tânăra femeie.

— N-ai dansat deloc? o întreabă Granville.

— N-am să dansez niciodată, răspunse ea.

— Ce-ar fi dacă ți-aș spune că trebuie să dansezi? rosti cu vioiciune magistratul. Da, trebuie să fii la modă, să-ți pui flori în păr, să porți giuvaeruri. Gândește-te, drăguța mea, că oamenii bogați, cum suntem noi, au datoria să întrețină luxul într-o țară. Nu e mai bine să ajuți să înflorească manufacturile, decât să-ți risipești banii, făcând pomeni în mâinile preoților?

— Vorbești ca un om de stat, spuse Angélique.

— Și tu ca un om al bisericii, îi răspunse el râspicat.

Cearta ajunsese foarte aprigă. Doamna de Granville se arăta în răspunsurile sale, blânde

totuși, rostite cu un sunet de glas limpede, cum e clopoțelul de la liturghie, de o încăpățănare care trăda înrâurirea vreunui preot. Și atunci când îi spuse – amintind de drepturile consfințite prin făgăduiala dată de Granville – că duhovnicul ei o oprea îndeosebi să se ducă la bal, magistratul încercă să o convingă că acest preot depășea canoanele bisericii. Această groaznică discuție teologică a reînceput și mai înverșunată și mai acra de amândouă părțile, când Granville a vrut să-și ducă soția la teatru. În cele din urmă, magistratul, numai în scopul de a combate înrâurirea dăunătoare pe care o avea fostul canonic asupra soției sale, începu cearta în așa fel că doamna de Granville fu nevoită, la sfidarea lui, să scrie la Vatican, ca să afle dacă o femeie ar putea să poarte rochii decoltate, să meargă la bal și la teatru, pentru a-i face plăcere bărbatului ei. și asta fără să-și piardă sufletul. Răspunsul venerabilului Pius al VII-lea n-a întârziat mult, el osândește sus și tare împotrivirea femeii și îl dojenea pe duhovnic. Această scrisoare, un adevărat îndreptar de căsnicie, parcă ar fi fost dictată de glasul blajin al lui Fénelon^[29], de a cărui gingășie și blândețe era plină.

„O femeie se simte bine oriunde o duce soțul ei. Dacă săvârșește păcate din porunca lui, nu este ea aceea care va răspunde într-o zi.”

Aceste două pasaje din omiliile papei făcură pe doamna de Granville și pe duhovnicul ei să-l învinuiască de lipsă de credință. Dar mai înainte de a sosi răspunsul, magistratul băgă de seamă paza strașnică a opreliștilor bisericesti pe care i-o impunea nevasta sa în zilele de post și porunci servitorilor să-i pregătească mâncăruri de dulce în tot timpul anului. Oricât de mare era neplăcerea pe care o pricinuia ordinul acesta soției sale, Granville, căruia puțin îi păsa de post și de dulce, îl menținu cu bărbăție. Cea mai slabă făptură vie și cugetătoare nu e oare jignită în ceea ce are ea mai

scump, atunci când împlinește din imboldul unei
voințe străine un lucru pe care l-ar fi făcut de la
sine? Cea mai cumplită dintre toate asupririle e
aceea care răpește întruna sufletului meritul
faptelor și gândurilor sale: abdici fără să fi domnit.
Vorba cea mai dulce de rostit, simțământul cel mai
duios de dezvăluit, pier atunci când ni se pare că
sunt poruncite. În curând, tânărul magistrat ajunse
să se lipsească să-și mai primească prietenii, să dea
o serbare sau un ospăț. Casa lui parcă era cernită.
O casă a cărei stăpână e bisericoasă ia o înfățișare
cu totul deosebită. Servitorii, puși totdeauna sub
supravegherea soției, nu sunt aleși decât printre
oamenii așa-zis cuvioși și care au un chip al lor.
Așa după cum flăcăul cel mai vesel, dacă intră în
jandarmerie, ia o înfățișare de jandarm, tot așa și
acei ce păzesc îndeaproape tipicul bisericii capătă
o înfățișare asemănătoare: obiceiul de a pleca
ochii, de a avea o ținută smerită ti îmbracă într-un
veșmânt înșelător, pe care șmecherii știu să-l
poarte de minune. Apoi, femeile bisericoase
alcătuiesc un fel de republică; se cunosc între ele;
servitorii pe care și-i recomandă una alteia sunt ca
o rasă deosebită, păstrată de ele, după pilda
amatorilor de cai, care nu primesc niciun cal în
grajdurile lor fără certificat de naștere în regulă.
Cu cât așa-zișii necredincioși privesc mai cu de-
amănuntul o casă prea evlavioasă, cu atât
descoperă atunci că urâtul se întinde acolo
pretutindeni; regăsesc totodată înfățișarea de
calicie și de taină a locuințelor de cămătari și
umezeala aceea mirosind a tămâie. care plutește în
aerul rece din biserici. Rânduiala meschină, sărăcia
de idei, pe care totul o trădează, nu se poate reda
decât printr-un singur cuvânt: bigotism. În casele
acelea sinistre și neînduplecate, bigotismul e
întipărit în mobile, în gravuri, în tablouri; vorbirea
e bigotă, tăcerea e bigotă, chipurile sunt bigote.
Prefacerea oamenilor și a lucrurilor în ceva bigot e
o taină de neînțeleș, dar faptul există. Oricine a

băgat de seamă că bigoții nu umblă, nu se așază, nu vorbesc așa cum umblă, se așază și vorbesc oamenii de lume: în casă la ei te simți stânjenit, la ei nu râzi, la ei domnește peste tot o rânduială, o așezare neclintită, începând cu boneta gazdei și până la pernița ei cu ace; privirile nu sunt sincere, oamenii par niște umbre și stăpâna casei parcă ar sta pe un tron de gheață. Într-o dimineață, bietul Granville descoperi toate semnele bigotismului în casa lui. Se găsesc pe lume unele așezări unde urmările sunt aceleași, deși nu vin din aceleași pricini. Urâtul trage în jurul, acestor case nenorocite un cerc de fier, care cuprinde toată groaza pustiului și tot nemărginitul vidului. Atunci căsnicia nu e un mormânt, e însă ceva mai rău, o mănăstire. În mijlocul acestei sfere de gheață, magistratul își privi nevasta; lecuit de patimă, băgă de seamă, cu o vie mâhnire, îngustimea ideilor, pe care o trăda felul cum îi creștea părul pe fruntea joasă și ușor scobită; trăsăturile fără cusur ale chipului ei îi părură că au ceva țeapăn și hotărât, care în puțină vreme îi făcu nesuferită blândețea înșelătoare, care-l încântase. Își dădu seama că într-o zi, dacă s-ar întâmpla o nenorocire, buzele acelea subțiri i-ar putea spune: „E spre binele tău, dragul meu!” Chipul doamnei de Granville căpătă o culoare spălăcită, o expresie serioasă care făcea să piară zâmbetul pe buzele celor din preajma ei. Schimbarea aceasta se făcu oare prin moravurile ascetice ale unei cucernicii care nu e pietate adevărată, așa după cum calicia nu e economie – sau se ivise din pricina pustiului sufletesc al oricărui bigot? cine ar putea spune? Frumusețea lipsită de expresie e poate o minciună. Surâsul de neclintit, care era întipărit pe fața tinerei femei, când se uita la Granville, părea să fie la ea o formulă iezuitică a fericirii, prin care credea că mulțumește toate cerințele căsniciei; milostenia ei era jignitoare, frumusețea ei fără pasiune părea o monstruozitate celor ce o cunoșteau și cea mai

blajină vorbă a ei te scotea din răbdări; nu adulta de sentimente, ci de datorie. Unele cusururi ale femeii se pot îndrepta prin lecțiile aspre pe care i le dă experiența sau bărbatul, dar prin nimic nu se poate lupta împotriva tiraniei falselor idei religioase. Strădania de a cuceri fericirea veșnică, pusă în cumpănă cu o plăcere lumească. Învinge totul, e mai presus de orice și te face să înduri totul. Nu e oare egoismul îndumnezeit, *eul* mai presus de mormânt? Și astfel, papa a fost osândit de tribunalul canonicului fără prihană și al tinerei cuvioase. Sentimentul de a nu greși niciodată le înlocuiește pe celelalte în sufletele acestea pornite să asuprească. De câțeva vreme, se statornicise o luptă ascunsă între ideile celor doi soți și tânărul magistrat osteni curând în hărțuiala aceasta, care n-avea să înceteze niciodată. Care bărbat, ce fire omenească nu se dă bătută în fața unui chip ce se preface îndrăgostit, a unei muștrări răspicate opusă celor mai neînsemnate dorințe? Ce poți face împotriva unei femei care se slujește de iubirea ta pătimasă ca să-și apere nesimțirea, care pare hotărâtă să se arate blajină dar neînduplecată, care se pregătește să joace rolul victimei cu bucurie și privește bărbatul ca pe o unealtă a lui Dumnezeu, ca pe o pacoste ale cărei biciuiri chinuitoare o vor scăpa de cele din purgatoriu? Prin ce imagine s-ar putea reda mai bine părerea despre acele femei care te fac să urăști virtutea, exagerând la culme cele mai duioase învățăminte ale unei religii pe care sfântul Ioan o exprima în cuvintele: „Iubiți-vă unii pre alții”? Dacă se găsea într-un magazin de mode, o singură pălărie osândită să rămână în vitrină sau să fie dusă în insule^[30], Granville era sigur că nevastă-sa avea să se fâlească cu ea; dacă se făcea o stofă de o culoare sau de un desen nenorocit, ea se împopoțona caraghios cu stofa aceea. Aceste biete femei cucernice au un fel de a se îmbrăca, de te îngrozește. Lipsa de gust e un cusur care nu se poate despărți de falsa evlavie. Și

astfel, în traiul acesta în doi, care cere să te dăruiești cât mai mult celuilalt, Granville a fost lipsit de tovarăsa sa de viață; s-a dus singur în lume, la serbări, la teatru. Nimic la el în casă nu i se potrivea. Un crucifix mare, pus între patul soției sale și al sau, se afla acolo, ca un simbol al sorții sale. Nu înfățișa oare dumnezeirea osândită la moarte, un om Dumnezeu, ucis în toată strălucirea vieții și a tinereții? Fildeșul acelei cruci era mai puțin rece decât Angélique răstignindu-și soțul, în numele virtuții. Între cele două paturi ale lor s-a născut nenorocirea; tânăra femeie nu vedea decât datoria în plăcerile căsnicieii. Acolo, într-o miercuri a păsresimilor, se ivi păzitoarea posturilor, o arătare palidă și vânăță, care-i porunci scurt să țină postul cu cea mai mare strășnicie; dar fără ca Granville, de data aceasta, să creadă nimerit să scrie papei, pentru a avea părerea consistoriului asupra felului cum trebuie ținut postul mare, cele trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp și postul din ajunul sărbătorilor mari. Nenorocirea tânărului magistrat fu fără margini. Nu putea nici măcar să se plângă; ce ar fi putut spune? Avea o soție tânără, frumoasă, credincioasă îndatoririlor ei, cinstită, pilda tuturor virtuților! Năștea în fiecare an câte un copil, îl alăpta ea singură și le dădea tuturor cele mai bune îndrumări. Angélique cea milostivă era privită ca un înger. Matroanele care alcătuiau societatea în mijlocul căreia trăia ea (căci pe vremea aceea femeile tinere nu se apucaseră încă să se consacre prin purtare evlaviei înalte) se minunau cu toatele de puterea de jertfă a doamnei de Granville și o priveau, dacă nu ca pe o fecioară, cel puțin ca pe o mucenică. Ele nu învinuiau morala severă a soției, ci barbaria unui soț prea fecund. Pe nesimțite, Granville, copleșit de muncă, lipsit de plăceri și obosit de lume, unde rățăcea singuratic, căzu pe la treizeci și doi de ani în cea mai cumplită stare de lăncezeală. Viața ajunsese să-i fie nesuferită. Cum avea o părere prea înaltă

despre îndatoririle pe care i le impunea slujba sa, ca să dea pilda unei vieți destrăbălate, încercă să se ametească prin muncă și începu atunci o lucrare mare asupra dreptului. Dar nu se bucură multă vreme de liniștea aceea mănăstirească pe care: se bizuia.

Când smerita Angélique îl văzu că fuge de petrecerile lumești și că lucrează acasă aproape în chip regulat, încercă să-l aducă la credință. Era o mare mâhnire pentru ea să știe că soțul ei are păreri așa de puțin creștinești; uneori plângea gândindu-se că dacă s-ar întâmpla ca soțul ei să se prăpădească, ar muri fără să se fi pocăit în clipa din urmă și fără ca ea să poată nădăjdui să-l scape vreodată de flăcările veșnice ale iadului. Granville se văzu deci ținta ideilor mărunte, judecăților deșarte, vederilor înguste, prin care soția sa, care credea că a câștigat cea dintâi victorie, voia să încerce s-o câștige pe-a doua, aducându-l în sânul bisericii. Aceasta a fost lovitura din urmă. Ce poate fi mai dureros decât luptele acelea mocnite, în care încăpățanarea preacucernică voia să fie mai tare decât dialectica unui magistrat? Ce poate fi mai înspăimântător de zugrăvit decât înțepăturile răutăcioase, în locul cărora oamenii pasionați ar primi mai bucuros o lovitură de pumnal? Granville fugea de-acasă unde totul i se părea nesuferit; copiii săi, supuși asupririlor nemiloase ale mamei, nu îndrăzneau să meargă cu tatăl lor la teatru; și Granville nu putea să le facă nicio plăcere, fără să le atragă pedepsele prea severei lor mame. Omul acela așa de iubitor ajunsese la o nepăsare, la un egoism mai rău decât moartea. Cel puțin pe fiii săi îi scăpă din iadul acesta, înscriindu-i de la început la liceu și păstrându-și dreptul de a-i îndruma. Se amesteca arareori între mamă și fiice, dar se hotărî să le mărite, îndată ce vor atinge vârsta măritişului. Dacă ar fi vrut să înceapă o luptă aprigă, nimic nu l-ar fi îndreptățit s-o facă; soția sa, sprijinită pe un impunător alai de băbății simandicoase, i-ar fi atras

osânda lumii întregi. Granville nu mai avu atunci altă scăpare decât să trăiască într-o singurătate deplină; copleșit cum era sub povara nefericirii, trăsăturile sale ofilite de supărări îi făceau și lui silă. Cât despre legăturile sale, de relațiile sale cu doamnele din lumea bună, pe lângă care zadarnic căutase să afle mângâiere, se temea de toate acestea.

Povestea plină de învățăminte a acestei jalnice căsnicii nu înfățișă în cei treisprezece ani care s-au scurs de la 1807 la 1821 nicio întâmplare vrednică de a fi amintită. Doamna de Granville rămase tot aceeași în clipa când pierdu inima soțului său, ca și în zilele când se credea fericită. Făcu novene^[31], implorându-l pe Dumnezeu și pe sfinți să o lumineze asupra cusurilor care-l nemulțumeau pe soțul ei și să-i arate calea ca să readucă oaia rătăcită; dar cu cât rugăciunile ei erau mai fierbinți, cu atât Granville se arăta mai puțin pe acasă. De vreo cinci ani, procurorul general, căruia Restaurația^[32] îi dăduse slujbe înalte în magistratură, se mutase în interesul casei, ca să nu fie nevoit să trăiască la un loc cu contesa de Granville. În fiecare dimineață se petrecea o scenă care, dacă ar fi să dăm crezare bârfitorilor lumii, se întâmplă în sânul multor căsnicii, unde e iscată de oarecare nepotriviri de caracter, de boli morale sau fizice, sau de alte ciudățenii care aduc în numeroase căsătorii nenorocirile zugrăvite în această povestire. Pe la opt dimineața, o fată în casă, semănând oarecum a călugăriță, suna la locuința contelui de Granville. Primită în salonul de lângă camera de lucru a magistratului, ea îi spunea feciorului, tot cu același glas, vorbele, spuse și în ajun:

— Doamna întreabă pe domnul conte dacă a dormit bine noaptea și dacă o să aibă plăcerea să prânzească cu dumnealui.

— Domnul, răspundea feciorul, după ce se dusesse să-i vorbească stăpânului său — prezintă omagii doamnei contese și o roagă să-l ierte: o afacere însemnată îl silește să se ducă la Palatul de Justiție.

O clipă mai târziu, fata din casă se prezenta din nou și întreba din partea doamnei contese, dacă va avea bucuria de a-l vedea pe domnul conte înainte de plecare.

— A plecat, răspundea feciorul, în timp ce, uneori, gabrioleta mai era încă în curte.

Această convorbire printr-un sol ajunse o ceremonie zilnică. Feciorul în casă al lui Granville, care era favoritul stăpânului și pricinuia destule certuri în familie prin destrăbălarea și prin lipsa lui de credință religioasă, se ducea uneori de formă în camera de lucru, stăpânul său nefiind acolo, și se întorcea cu răspunsul obișnuit. Soția mândrită pândea mereu întoarcerea soțului, sta pe scara de la intrare ca să-i iasă: în cale și să-l întâmpine ca o remuşcare a conştiinţei. Cicăleala cârcotaşă, care e în firea celor din mănăstiri, era și în firea doamnei de Granville care pe atunci în vârstă de treizeci și cinci de ani, era ca de patruzeci. Când Granville era silit de buna cuviință să spună un cuvânt soției sale, sau să ia masa acasă, era bucuroasă că-i impunea prezența ei, vorbăria ei dulceagă și neasemuita plictiseală a tovarășiei sale bigote, ea încerca atunci să-l pună într-o lumină neprielnică în fața oamenilor și a milostivelor ei prietene. Președinția unei Curți de Justiție a fost propusă contelui de Granville care era foarte bine văzut la Palat, în vremea aceea, dar el îl rugă pe ministru să-l lase la Paris. Acest refuz, ale cărui pricini nu au fost cunoscute decât de ministru, dădu naștere la cele mai ciudate bănuieli din partea prietenelor apropiate și a duhovnicului contesei Granville, care avea o sută de mii de franci venit anual, se trăgea dintr-una dintre cele mai nobile familii ale Normandiei; numirea lui ca președinte era o

treaptă pentru a ajunge pair^[33]; care era pricina lipsei acesteia de ambiție? pricina părăsirii lucrării sale celei mari asupra dreptului? Din care pricină își risipea viața în așa fel încât de șase ani încoace se înstrăinase de casa lui, de munca lui, de tot ceea ce ar fi trebuit să-i fie drag? Duhovnicul contesei, care, pentru a ajunge episcop, se bizuia tot atât de mult pe sprijinul caselor unde era atotputernic, cât și pe serviciile aduse Congregației^[34], al cărui propovăduitor înflăcărat era, fu dezamăgit de refuzul lui Granville și încercă să-l vorbească de rău, făcând tot felul de presupuneri: dacă domnului conte îi e atât de silă de provincie, poate că se teme că va trebui să ducă un trai așezat? că nevoit să dea o pildă de purtări cuviincioase ar trebui să trăiască împreună cu confesa, de care numai o patimă nelegiuită îl poate îndepărta? O femeie atât de nevinovată cum e doamna de Granville și-ar putea oare da seama de schimbarea ivită în viața bărbatului ei? Bunele ei prietene dădură drept adevărate aceste vorbe, care din nenorocire nu erau simple închipuiri și doamna Granville a fost ca lovită de trăsnet! Cum nu cunoștea nici obiceiurile lumii bune, nici dragostea cu nebuniile ei, Angélique era foarte departe de a bănuși că măritișul poate să mai cuprindă și întâmplări diferite de acele ce i-au înstrăinat inima lui Granville, pe care nu îl crezu în stare de unele greșeli, adevărate crime pentru toate femeile. Atunci când contele nu-i mai ceru nimic, ea își închipui că liniștea aceea de care părea cuprins era în firea lucrurilor; apoi, fiindcă îi dăruise lui toată iubirea pe care era în stare s-o simtă inima ei pentru un bărbat și fiindcă presupunerile duhovnicului năruiau cu totul iluziile cu care se hrănise până în clipa aceea, ea luă apărarea soțului său, dar fără să poată nimici o bănuială strecurată cu atâta dibăcie în sufletul ei. Temerile acestea îi zdruncinară așa de rău mintea slabă, încât se îmbolnăvi și zăcu de friguri. Acestea se întâmplau

în vremea Postului mare, în anul 1822; ea nu voi să înceteze de-a păzi cu strășnicie postul; și ajunse cu încetul într-o stare de slăbiciune care îi puse în primejdie viața. Îngrijirile și bunăvoința magistratului semănau cu acelea pe care un nepot se silește să le dea unui unchi bătrân. Deși contesa se lăsase de obiceiul ei de a-l cicăli și de a-l muștra și încerca să-și primească soțul cu vorbe blânde, acreala ei spășită ieșea la iveală și nimicea uneori cu un singur cuvânt opera unei săptămâni întregi.

Spre sfârșitul lunii mai, caldele adieri ale primăverii și o hrană mai îmbelșugată decât cea de post au întremat-o puțin pe doamna ele Granville. Într-o dimineață, la întoarcerea de la liturghie, se așază pe o bancă de piatră, unde razele mângâioase ale soarelui îi aminteau de cele dintâi zile ale căsniciei ei; își cuprinse într-o ochire viața întreagă, ca să vadă cum de greșise față de îndatoririle de mamă și soție. Atunci, se ivi abatele Fontanon, într-o tulburare de nedescris.

— Vi s-a întâmplat vreo nenorocire, părinte? îl întreabă ea, cu grija unei fiice adevărate.

— Ah! Aș vrea ca toate nenorocirile cu care te copleșește mâna Domnului să cadă asupra mea, spuse preotul normand, dar, stimată prietenă, sunt doar niște încercări, la care trebuie să știi să te supui.

— Ei! Poate oare să mi se dea o pedeapsă și mai mare ca aceea cu care mă apasă pronia cerească, slujindu-se de soțul meu ca de o unealtă a mâniei sale?

— Pregătește-te, copilul meu, la ceva și mai rău decât bănuiam altădată cu evlavioasele dumitale prietene.

— Atunci, trebuie să mulțumesc lui Dumnezeu că binevoiește să se slujească de dumneavoastră ca să-mi vestească vrerile sale, punând astfel, ca totdeauna, comorile lui de bunătate alături de năpasta mâniei sale; ca odinioară, când gonind-o

pe Agar, îi descoperea un izvor în mijlocul deșertului.

— El a cântărit ceea ce ai de îndurat, după puterea resemnării și după greutatea păcatelor dumitale.

— Vorbiți, sunt gata să ascult orice. La aceste cuvinte, contesa ridică ochii la cer și adăugă: Vorbiți, domnule Fontanon.

— De șapte ani, domnul Granville făptuiește păcatul de adulter cu o țiitoare, cu care are doi copii și a risipit pentru această căsnicie nelegiuită mai mult de cinci sute de mii de franci, care se cuveneau familiei sale legitime.

— Ar trebui să văd cu ochii mei, zise contesa.

— Ferește-te să faci una ca asta! strigă preotul. Trebuie să ierți, copila mea, și să aștepti, rugându-te ca Dumnezeu să-l lumineze pe soțul dumitale. afară dacă nu vrei să întrebuințezi împotriva lui mijloacele pe care ți le pun la îndemână legile omenești.

Lunga convorbire pe care o avu atunci abatele Fontanon cu penitenta sa aduse o schimbare grozavă în felul ei de a fi; îl lăsa să plece și se arăta cu o figură mai înviorată în fața servitorilor, care s-au înspăimântat de faptele ei de nebună; porunci să se înhame caii, poruncă pe care o da arareori, apoi se răzgândi, își schimbă părerea de zece ori într-un ceas, dar, în cele din urmă, ca și cum ar fi luat o hotărâre mare, plecă pe la orele trei, lăsând întreaga casă uluită de o prefacere atât de neașteptată.

— Domnul se întoarce la masă? îl întrebase pe fecior, cu care nu vorbea niciodată.

— Nu, doamnă.

— L-ai dus la Palatul de Justiție astăzi dimineață?

— Da, doamnă.

— Azi nu e luni?

— Ba da, doamnă.

— Acum se duce și luni la Palatul de Justiție?

— Dracu să te ia! strigă feciorul când o văzu plecând pe stăpână-sa, care spuse vizitiului: strada Taitbout.

Domnișoara de Bellefeuille era în doliu și plângea. Roger, lângă prietena sa, îi ținea o mână într-ale lui, în tăcere; se uita când la micuțul Charles, care amuțise, neînțelegând nimic din doliul și plânsetul mamei sale, când la leagănul în care dormea Eugénie, când la chipul Carolinei, pe care întristarea se revărsa ca o ploaie căzând printre raze vesele de soare.

— Ei da! îngerul meu, spuse Roger, după o lungă tăcere, asta e taina cea mare: sunt însurat. Dar nădăjduiesc, într-o zi, să alcătuim o singură familie. Din martie, soția mea e într-o stare desperată, nu-i doresc moartea, dar dacă Dumnezeu vrea s-o cheme la el, cred că o să fie mai fericită în rai, decât în mijlocul unei lumi, care n-o tulbură nici prin durerile, nici prin plăcerile ei.

— Cât o urăsc pe femeia asta! Cum de-a putut să te facă să suferi? Totuși, fericirea mea o datorez acestei nenorociri.

Lacrimile i se opriră deodată.

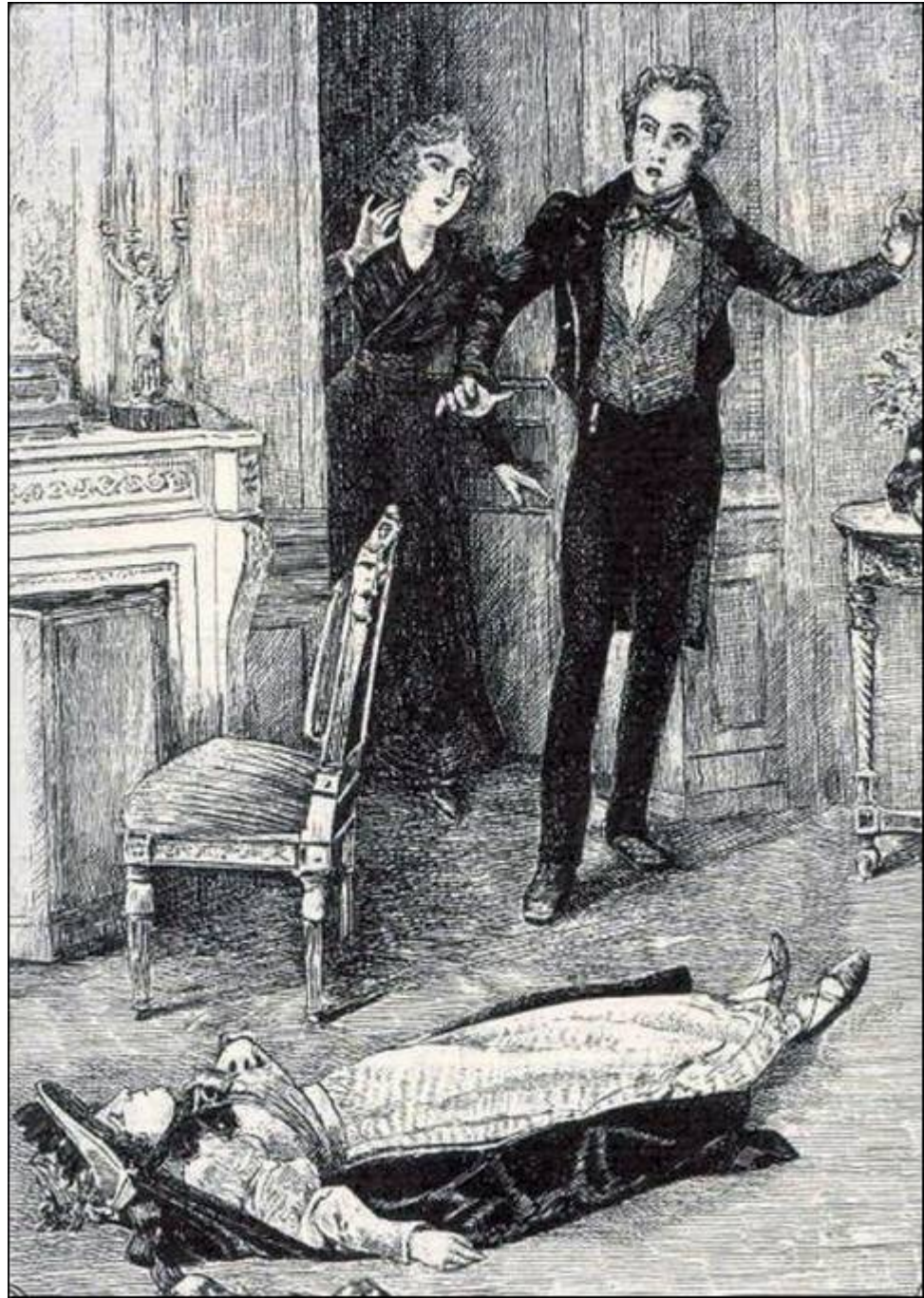
— Caroline, să avem nădejde, spuse Roger sărutând-o. Nu te înspăimânta de ce a spus preotul acela. Deși duhovnicul ăsta al soției mele este un om de temut prin trecerea pe care o are în congregație, dacă ar încerca să ne tulbure fericirea, aș ști să iau o hotărâre.

— Ce-ai face?

— Am pleca în Italia, aș fugi...

Un țipăt, care se auzi în salonul de alături, îl făcu pe contele de Granville să se cutremure și pe domnișoara de Bellefeuille să se înfioare. Se repezică în salon și o găsiră pe contesă leșinată. Când își veni în fire, doamna de Granville oftă adânc, văzându-se între conte și rivala sa, pe care o împinse fără voie, cu o mișcare plină de dispreț.

Domnișoara de Bellefeuille se ridică și vru să plece.

— Doamnă, ești în casa dumitale, rămâi, îi spuse Granville, apucând-o de braț.

Magistratul își ridică soția, care părea că moare, o duse până la trăsură și se sui lângă ea.

— Cine a putut oare să te facă să-mi dorești moartea și să fugi de mine? Întrebă contesa cu glas stins, uitându-se la soțul ei, cu o durere amestecată cu mânie. Eram tânără; ți-am părut frumoasă, ce cusur îmi găsea!? Te-am înșelai oare, n-am fost o soție vrednică și cuminte? N-am păstrat în inimă decât numai chipul dumitale, alt glas n-au ascultat urechile mele. Care datorie nu mi-am îndeplinit-o? Ce nu ți-am dat?

— Fericirea, răspunse contele cu glas răspicat. Știi prea bine, doamnă, că sunt două feluri de a sluji pe Domnul. Unii creștini își închipuie că intrând la anumite ore în biserică pentru a spune Tatăl Nostru, ascultând regulat liturghia și ferindu-se de orice păcat, au să ajungă în cer. Aceștia, doamnă, se duc în iad, n-au iubit pe Dumnezeu pentru el însuși, nu l-au slăvit așa cum dorește el, nu i-au jertfit nimic. Deși par blajini, sunt aspri cu aproapele lor; văd doar porunca, litera scrisă și nu duhul. Iată cum te-ai purtat cu soțul dumitale pământesc. Ai jertfit fericirea mea mântuirii dumitale; te găseam în rugăciune când veneam la dumneata cu inima plină de bucurie, plângeai când ar fi trebuit să întâmpini munca mea cu voie bună, n-ai știut să mulțumești nicio cerință, atunci când era vorba de plăcerile mele.

— Și dacă plăcerile acestea nu erau legiuite, trebuia să-mi pierd sufletul ca să-ți fiu pe plac? exclamă cu înflăcărare contesa.

— Ar fi fost o jertfă pe care o alta mai iubitoare a avut curajul s-o facă, spuse cu răceală Granville.

— O! Doamne, zise ea plângând, auzi-l! Era vrednic de rugăciunile și de asprele încercări, care mi-au sleit puterile, numai ca să răscumpăr greșelile lui și ale mele? Ce folosește virtutea?

— Ca să câștigi cerul, draga mea. Nu poți fi totodată soția unui bărbat și a lui Iisus Cristos, asta s-ar chema bigamie; trebuie să știi să alegi între soț și mănăstire. Ți-ai prădat sufletul, în folosul viitorului, de toată dragostea, de tot devotamentul, pe care Dumnezeu îți poruncea să mi le hărăzești mie și nu ai păstrat decât simțămintele de ură pentru lumea noastră...

— Oare nu te-am iubit? întrebă ea.

— Nu, doamnă.

— Atunci, ce e dragostea? întrebă fără voie contesa.

— Dragostea, scumpa mea, îi răspunse Granville cu un fel de uimire batjocoritoare, nu ești în stare s-o înțelegi. Cerul rece al Normandiei nu poate fi acel al Spaniei. Desigur că deosebirea de climă e taina nefericirii noastre. Să te supui toanelor cuiva, să le ghicești, să afli o plăcere până și în suferință, să-i jertfești părerea lumii, amorul propriu, religia chiar, și să nu privești aceste ofrande decât ca niște boabe de tămâie arse la picioarele idolului – iată ce e dragostea...

— Dragostea fetelor de la Operă! rosti contesa cu scârbă. O astfel de vâlvătaie nu poate să țină multă vreme și nu lasă în curând decât scrum și tăciuni, păreri de rău sau deznădejde. O soție, domnule, cred că trebuie să-ți dăruiască o prietenie adevărată, o căldură uniformă.

— Vorbești de căldură, cum vorbesc negrii despre gheață, îi răspunse contele cu un zâmbet răutăcios. Gândește-te că cea mai smerită păraluță e mai încântătoare decât floarea de răsură strălucită, care ne atrage primăvara prin mireasma ei pătrunzătoare și culorile ei vii. De altfel, adăugă el, îți dau dreptate. Te-ai ținut atât de bine pe linia datoriei aparente, prescrisă de lege, încât, pentru a-ți arăta cu ce-ai greșit față de mine, ar trebui să intru în unele amănunte pe care demnitatea dumitale nu le-ar putea îndura și să te lămuresc

asupra unor lucruri care ți-ar părea prăbușirea moralei.

— Îndrăznești să-mi vorbești de morală, ieșind din casa unde ai risipit averea copiilor dumitale, din locul acela de desfrâu, strigă contesa înfuriată de ceea ce lăsase să înțeleagă soțul ei.

— Aici, doamnă, te opresc, zise contele liniștit, întrerupându-și soția. Dacă domnișoara de Bellefeuille e bogată nu e nimeni păgubit. Unchiul meu era stăpân pe averea sa, avea mai mulți moștenitori; încă în viață fiind, și numai din prietenie pentru aceea pe care o privea ca pe o nepoată, i-a dăruit moșia sa de la Bellefeuille; cât despre celelalte, le am tot din dărnicia sa.

— Asemenea purtare e vrednică de un jacobin, zise cuvioasa Angélique.

— Doamnă, uiți că tatăl dumitale a fost și el un jacobin, dintre aceia pe care dumneata ca femeie îi osândești atât de nemilos, spuse cu asprime contele. Cetățeanul Bontems iscălea sentințe de moarte într-o vreme când unchiul meu aducea numai servicii Franței.

Doamna de Granville nu răspunse. Dar, după o clipă de tăcere, amintirea celor văzute, deșteptă în sufletul ei o gelozie, pe care nimic n-o poate stinge în inima unei femei și spuse în șoaptă, ca și cum ar fi vorbit numai pentru sine:

— Cum se poate să-ți pierzi sufletul tău și pe al altora, în felul ăsta!

— De, doamnă, rosti contele plictisit de această convorbire, poate că într-o zi dumneata ai să răspunzi de toate. Vorba asta o făcu pe contesă să se cutremure. Desigur că ai să afli iertare în ochii judecătorului plin de îngăduință care ne cântărește greșelile, spuse el, pentru buna-credință cu care mi-ai pricinuit nenorocirea. Nu te urăsc, îi urăsc pe oamenii care ți-au strâmbat inima și cugetul. Te-ai rugat pentru mine, așa cum domnișoara de Bellefeuille mi-a dăruit inima și toată dragostea ei. Ar fi trebuit să fii pe rând, când iubita mea, când

sfânta care se roagă în altar. Recunoaște că nu sunt nici pornit pe rele, nici destrăbălat. Sunt curat la suflet! Vai! după șapte ani de suferință, năzuința spre fericire m-a făcut pe nesimțite să iubesc o altă femeie, să întemeiez o altă familie decât a mea. De altfel, să nu crezi că sunt singurul. În orașul acesta, sunt mii de bărbați, care duc, din felurite pricini, această viață dublă.

— Dumnezeuule, ce grea îmi pare acum crucea pe care trebuie s-o port! Dacă soțul, pe care mi l-ai hărăzit în mânia Ta, nu poate găsi fericirea aci pe pământ decât prin moartea mea, cheamă-mă la sânul Tău!

— Dacă ai fi avut și altădată sentimente atât de înălțătoare și atâta putere de jertfă, am fi și acum fericiți, spuse contele cu răceală.

— Ei, bine, zise Angélique, vărsând un șuvoi de lacrimi, iartă-mă dacă am făcut vreo greșală! Da, domnule, sunt gata să mă supun în totul, fiind încredințată că nu poți dori decât ce e drept și în firea lucrurilor. De acum înainte am să fiu așa cum vrei să fie o soție.

— Doamnă, dacă ai urmărit să mă faci să spun că nu te mai iubesc, o să am cumplita îndrăzneală de a te lămuri. Pot eu să poruncesc inimii mele? Pot eu să șterg într-o clipită amintirile a cincisprezece ani de suferințe? Nu te mai iubesc. Cuvintele acestea închid în ele o taină tot atât de nepătrunsă ca și aceea pe care o cuprinde cuvântul „te iubesc”. Stima, considerația, atențiunile se câștigă, pier, reînvie; dar dragostea, chiar de mi-aș ține predici o mie de ani și tot n-aș putea-o face să renască, mai cu seamă pentru o biată femeie căreia i-a făcut plăcere să îmbătrânească.

— Ah, domnule conte, îți doresc din inimă, ca aceste cuvinte să nu fie rostite într-o zi de aceea pe care o iubești, cu intonația și accentul cu care mi le-ai spus!

— Vrei să-ți pui astă-seară o rochie de modă greacă și să mergi la operă?

Fiorul pe care această întrebare i-l pricinui contesei, a fost un răspuns mut.

În primele zile ale lunii decembrie 1829, un bărbat, care, judecând după părul lui cu totul alb și după înfățișare, părea mai degrabă îmbătrânit de supărări decât de vârstă, ca și cum ar fi avut aproape șaiszeci de ani, trecea pe la miezul nopții pe strada Gaillon. Când ajunsese în fața unei case destul de modeste cu două caturi, se opri ca să privească la una dintre ferestrele ridicate în chip de mansardă, la distanțe egale, în mijlocul acoperișului. O lumină slabă se zărea la fereastra aceea la care câteva pătrățele de geam fuseseră înlocuite cu hârtie. Trecătorul se uită la licărirea aceea tremurătoare, cu curiozitatea de neînțeles a parizienilor hoinari, când deodată, din casă ieși un tânăr. Razele gălbui ale felinarului căzând pe chipul trecătorului, nu e de mirare că, în ciuda nopții, tânărul se apropie de el cu fereală, așa cum se întâmplă la Paris când întâlnești o persoană cunoscută și totuși ți-e teamă că te înșeli.

— Ce fel! Dumneavoastră sunteți, domnule președinte, singur pe jos, la ora asta și așa de departe de strada Saint-Lazare. Faceți-mi cinstea să mă luați de braț. Pavajul e așa de lunecos în dimineața asta, încât dacă nu ne-am rezema unul de altul, cu greu am putea scăpa fără să cădem, spuse el, pentru a cruța amorul-propriu al bătrânului.

— Dar, dragă domnule, nu am decât cincizeci de ani, din nefericire pentru mine, răspunse contele de Granville. Un doctor ca dumneata, care va ajunge vestit, trebuie să știe că La vârsta asta un om e în deplinătatea puterilor lui.

— Atunci sunteți pornit după vreo aventură, rosti Horace Bianchon. Nu cred că aveți obiceiul să mergeți pe jos în Paris. Când are cineva cai așa de frumoși ca ai dumneavoastră...

— Dar mai totdeauna, răspunse președintele Granville, când nu sunt poftit undeva, mă întorc de la Palais-Royal sau de la domnul de Livry pe jos.

— Și purtând fără îndoială la dumneavoastră sume mari de bani. Asta vrea să zică să chemi pumnalul ucigașilor.

— Nu mi-e frică de ei, rosti contele de Granville, cu un aer nepăsător și trist.

— Cel puțin să nu stăm pe loc, spuse medicul trăgându-l pe magistrat spre boulevard. Încă puțin și am să cred că vrei să-mi furi ultima dumitale boală și să mori de altă mână decât de a mea.

— Ah! M-ai prins stând la pândă, răspunse contele. Fie că trec pe jos sau în trăsură, și la orice oră din noapte, zăresc de câtăva vreme la o fereastră de la catul al treilea al casei din care am ieșit, umbra unei ființe care pare să lucreze cu o stăruință eroică. La aceste vorbe, contele se opri, ca și cum ar fi simțit o durere neașteptată. Mansarda asta mă interesează tot atât câte poate să-l intereseze pe orice parizian terminarea lucrărilor de la Palais-Royal^[35].

— Ei bine, rosti cu vioiciune Horace întrerupându-l pe conte, pot să vă...

— Nu-mi spune nimic, zise Granville, tăindu-i vorba doctorului său. N-aș da nicio lescaie ca să aflu dacă umbra care se mișcă pe perdeaua asta găurită e a unui bărbat sau a unei femei și dacă locuitorul acestei mansarde e fericit sau nefericit. Dacă am fost mirat că nu lucrează nimeni astăseară, dacă m-am oprit, e numai pentru plăcerea de a născoci întâmplări tot atât de numeroase și de neroade ca acelea pe care le închipuie cei ce hoinăresc, atunci când văd o clădire părăsită pe neașteptate. De doi ani încoace, tânărul meu...

Contele păru că șovăie să folosească un cuvânt; făcu însă un gest și zise:

— Nu, n-am să-ți spun prieten, urăsc tot ceea ce ar putea să se asemene cu un sentiment. Astfel că, de doi ani încoace nu mă miră că bătrânilor le

place atât de mult să îngrijească florile și să sădească arbori; întâmplările vieții i-au învățat să nu mai creadă în iubirea oamenilor și, în scurt timp, am ajuns și eu un moșneag. Nu vreau să mă apropiu decât de animale care nu cugetă, de plante, de ceea ce e în afară. Pun mai mare preț pe mișcările Taglionei^[36] decât pe toate simțămintele omenești. Urăsc viața și o lume în care sunt singur. Nimic, nimic, adăugă contele cu o expresie care-l făcu pe tânăr să tresară, nu, nimic nu mă mișcă și nimic nu mă interesează.

— Aveți copii?

— Copiii mei, spuse el cu o amărăciune neobișnuită în glas. Ei da, fiica mea cea mai mare nu e contesă de Vandenesse? Cât despre cealaltă, căsnicia surorii sale în vârstă îi pregătește și ei o căsătorie strălucită. Cât privește pe cei doi fii ai mei, n-au izbutit în viață! Viconte este procuror general la Limoges și cel mic e substitut la Versailles. Copiii mei au grijile lor, necazurile și treburile lor. Dacă mi s-ar fi dăruit mie pe de-a-ntregul măcar una dintre inimile astea, dacă ar fi încercat prin dragoste să umple golul pe care-l simt aici, spuse el, lovindu-se în piept, atunci firește, nu și-ar mai fi făcut un rost în viață, mi-ar fi jertfit-o mie. Și, la urma urmei de ce? Ca să înfrumusețeze cei câțiva ani care-mi mai rămân; și chiar de-ar fi izbutit, nu aș fi privit oare grija asta mărinimoasă ca pe o datorie? Dar... – aci bătrânul zâmbi cu o adâncă ironie – dar doctore, nu degeaba învață ei aritmetica, știu să socotească. În clipa asta, poate că așteaptă moștenirea mea.

— Ah! Domnule conte, cum de vă poate trece prin minte un astfel de gând, dumneavoastră oare sunteți așa de bun, de îndatoritor, de inimos? În adevăr, de n-aș fi eu însumi o dovadă vie a binefacerilor pe care înțelegeți să le faceți din plin și minunate.

— Fiindcă îmi face plăcere, răspunse contele repede. Plătesc o senzație cum aș plăti mâine cu un

morman de aur iluzia cea mai copilăroasă oare mi-a mișcat odinioară inima. Îmi ajut semenii pentru mine însumi, din aceeași pricină pentru care mă duc la jocurile de noroc, așa că nu aștept recunoștința nimănui. Chiar și pe dumneata aş putea să te văd murind fără să încrunt din sprâncene, și-ți cer să încerci același sentiment pentru mine. Ah! tinere, întâmplările vieții au trecut peste inima mea ca lava Vezuviului peste Herculenum: orașul există, dar e mort.

— Acei ce au adus în starea asta de nepăsare un suflet atât de cald și de viu, cum era al dumneavoastră, sunt foarte vinovați.

— Nicio vorbă mai mult! rosti contele cu un fel de groază.

— Ești bolnav și ar trebui să-mi dai voie să te vindec, spuse Bianchon cu un glas adânc mișcat.

— Știi oare vreun leac împotriva morții? exclamă contele cu nerăbdare.

— Ei bine, domnule conte, pun rămășag că o să dau viață acestei inimi pe care o credeți atât de rece.

— Ești deopotrivă cu Talma^[37]? întrebă ironic președintele.

— Nu, domnule conte. Dar natura e superioară lui Talma, așa după cum Talma mi-e superior mie. Ascultați-mă: mansarda care vă interesează e locuită de o femeie de vreo treizeci de ani și la ea dragostea merge până la fanaticism; icoana la care se închină este un tânăr frumos la chip, dar pe care ursitoarea rea l-a înzestrat cu toate viciile cu putință. Băiatul ăsta e cartofoar și nu știu, zău, ce-i place mai mult, vinul sau femeile; după câte am aflat, a săvârșit fapte josnice, vrednice de tribunalul corecțional. Ei bine, nenorocita asta și-a jertfit pentru el o viață frumoasă, un om care o iubea la nebunie și cu care avea copii. Dar ce-aveți, domnule conte?

— Nimic, spune mai departe.

— L-a lăsat să-i mănânce toată averea; i-ar da, cred, luna și pământul dacă ar fi ale ei; lucrează zi și noapte și de multe ori l-a văzut fără să zică un cuvânt, pe monstrul ăsta pe care-l adoră, luându-i până și banii pentru hainele de care copiii au atâta nevoie, sau pentru hrana cea de a doua zi. Acum trei zile, și-a vândut părul; cel mai frumos păr pe care l-am văzut vreodată. A venit el. Și ea n-a putut să ascundă destul de repede moneda de aur; el i-a cerut-o; pentru un zâmbet, pentru o dezmiardare, i-a dăruit prețul a cincisprezece zile de viață și de liniște. Nu e oare groaznic și înălțător totodată? Dar de atâta muncă obrajii i se scofălesc. Țipetele copiilor i-au sfâșiat inima, s-a îmbolnăvit, acum geme pe un culcuș de paie. Astă-seară, n-avea nimic de mâncare și copiii mici nu mai aveau putere să țipe, tăceau când am venit eu.

Horace Bianchon se opri. În clipa aceea contele de Granville, fără voia lui, își băgase mâna în buzunarul jilecii.

— Îmi închipui, tinere, că ar putea să mai trăiască dacă o îngrijești dumneata.

— Ah, biata femeie, exclamă medicul. Cum să n-o ajut? Aș vrea să fiu mai bogat decât sunt, nădăjduiesc s-o vindec de dragostea ei.

— Dar cum vrei să-mi fie milă de o nenorocire ale cărei plăceri nu mi s-ar părea că le plătesc prea scump cu averea mea toată, zise contele, scoțându-și mâna din buzunar, fără ca doctorul să o fi văzut plină de bancnotele pe care protectorul său părăsise că le caută. Femeia asta simte, trăiește. Nu și-ar fi dat oare Ludovic al XV-lea până și regatul său ca să se poată scula din sicriu, să mai trăiască trei zile de viață și de tinerețe? Nu-i oare asta povestea unui miliard de morți, unui miliard de bolnavi, unui miliard de bătrâni?

— Biata Caroline! exclamă medicul.

La auzul acestui nume, contele de Granville tresări și apucă brațul medicului, care se crezu strâns într-o menghină de fier.

— O cheamă Caroline Crochard? întrebă președintele, cu glas vădit schimbat.

— Așadar, o cunoașteți? îi răspunse doctorul cu uimire.

— Și ticălosul se numește Solvet?... Ah! te-ai ținut de cuvânt. Mi-ai zguduit inima cu cea mai cumplită emoție pe care o s-o încerce vreodată, până se va preface în țărână. Tulburarea asta e încă un dar al iadului și știu întotdeauna să-i plătesc ce-i dătez.

În clipa aceasta, contele și doctorul ajunseră la colțul străzii Chaussée d'Antin. Un copil al nopții, dintre acei care, purtând în spate un coș de răchită și mergând cu un cârlig în mână, au fost numiți în derâdere, pe vremea revoluției, membri ai comitetului de cercetări, se afla lângă piatra de hotar a străzii, în fața căreia se oprise președintele. Peticarul ăsta avea un chip de bătrân vrednic de acelea pe care Charlet le-a trecut la nemurire, în caricaturile sale cu școala măturătorilor de stradă.

— Ți se-ntâmplă să găsești adesea câte o hârtie de o mie de franci? îl întrebă contele.

— Câteodată da, conașule.

— Și le mai dai înapoi?

— După cum e și răsplata făgăduită.

— Uite, omule! exclamă contele, întinzându-i peticarului o hârtie de o mie de franci. Ia asta, dar să știi că ți-o dau cu condiția s-o cheltuiești la cârciumă, să te îmbeți, să te cerți, să-ți bați nevasta, să scoți ochii prietenilor ca să dai de lucru gardienilor, felcerilor, farmaciștilor, poate și jandarmilor, procurorilor statului, judecătorilor, temnicerilor. Să nu schimbi nimic din programul ăsta, căci altfel, dracul se va răzbuna pe tine cât de curând.

Ar fi trebuit ca cineva să aibă totdeodată condeiul lui Charlet și a lui Callot, penelul lui Teniers și al lui Rembrandt^[38] ca să dea o imagine adevărată despre această scenă nocturnă.

— Iată că mi-am încheiat socotelile cu iadul și mi-am procurat și o plăcere pe banii mei, zise contele cu glas adânc, arătând medicului înmărmurit chipul ce nu se poate descrie al peticarului rămas cu gura căscată. Cât despre Caroline Crochard, spuse el, poate să moară în chinuri, de foame și de sete, auzind țipetele sfâșietoare ale copiilor săi pe moarte, recunoscând mârșăvia celui pe care-l iubește; n-am să dau nicio lescaie ca să-i cruț suferința și nici nu vreau să te mai văd, numai pentru că ai ajutat-o...

Contele îl lăsa pe Bianchon mai nemișcat decât o statuie și dispăru cu o grabă tinerească spre strada Saint-Lazare, unde ajunse în curând la casa pe care o locuia și la ușa căreia văzu cu uimire o trăsură care aștepta.

— Domnul baron, spuse feciorul în casă către stăpânul său, a sosit de o oră, ca să vorbească cu domnul, și-l așteaptă pe domnul în camera de culcare.

Granville îi făcu semn feciorului să plece.

— Ce pricină așa de însemnată te-a obligat să înfrângi porunca pe care am dat-o copiilor mei să nu vină la mine, fără să fie chemați? spuse bătrânul către fiul său, când intră.

— Tată, răspunse fiul, cu un tremur în glas și cu o înfățișare smerită, nădăjduiesc că după ce-ai să mă asculți, ai să mă ierți.

— Răspunsul dumitale este vrednic de un magistrat, spuse contele. Șezi, te rog. Îi arată un scaun. Eu am să mă plimb sau am să stau jos, nu te uita la mine.

— Tată, spuse baronul, astă-seară la ora patru, un băiat foarte tânăr, care a fost prins la unul dintre prietenii mei, unde săvârșise un furt destul de însemnat, a vorbit de dumneata; se lăuda că e fiul dumitale.

— Cum îl cheamă? întrebă contele tremurând.

— Charles Crochard.

— Destul! zise tatăl cu un gest poruncitor. Granville se plimbă prin odaie, într-o tăcere adâncă, pe care fiul lui se feri să o întrerupă.

— Fiul meu! Cuvintele acestea au fost spuse cu un glas atât de duios, de părintesc, încât tânărul magistrat tresări. Charles Crochard ți-a spus adevărul. Îmi pare bine că ai venit astă-seară, scumpul meu Eugène, adăugă bătrânul. Iată, ai aci o sumă de bani destul de însemnată, zise el, arătându-i un teanc de bancnote, ai s-o întrebuințezi cum crezi tu mai bine în afacerea asta. Mă încred în tine și dau de mai înainte încuviințare la toate cele ce vei hotărî, fie pentru trecut, fie pentru viitor. Eugène, scumpul meu copil, vino să mă săruți, poate că ne vedem pentru cea din urmă oară. Măine îmi cer un concediu, am să plec în Italia. Dar un tată nu trebuie să dea socoteală copiilor săi de viața sa, trebuie să le lase lor experiența pe care i-a vândut-o soarta; nu face oare parte din moștenirea lor? Când ai să te însori, spuse contele, înfiorându-se fără voie, nu săvârși prea ușor această faptă, cea mai însemnată dintre toate cele pe care ni le impune societatea. Ține minte că trebuie să cercetezi multă vreme firea femeii cu care vrei să te însoțești; dar întreabă-mă și pe mine, vreau să-mi dau și eu părerea. Lipsa de unire dintre soți, din orice pricină ar veni, aduce nenorociri cumplite. Mai curând sau mai târziu, suntem pedepsiți de a nu ne fi supus legilor sociale. Am să-ți scriu de la Florența în privința aceasta: un părinte, mai ales când e magistrat, nu trebuie să roșească în fața fiului său.

Adio.

Paris, februarie-martie 1830

Sfârșit.

- [1] *Strada Tourniquet... bariera de la care s-a tras numele străzii* – „*tourniquet*” înseamnă în limba franceză cruce de barieră, care se învârteste și nu lasă să treacă decât o singură persoană o dată.
- [2] *Serbarea dată în onoarea ducelui de Angouleme la întoarcerea lui din Spania* – ducele de Angouleme, fiul lui Carol al X-lea, a comandat expediția în Spania, întreprinsă în 1823 de monarhia franceză pentru a ajuta reacțiunea spaniolă.
- [3] *Marais* – vechi cartier din Paris.
- [4] *Lavater (Jean-Gaspard)* – filosof și scriitor elvețian (1741—1801), inventatorul fiziognomiei, arta de a deduce caracterul după trăsăturile feței.
- [5] *Anul 1816* – unul dintre cei mai grei ani care au urmat ocupării Franței de către armatele străine ale „Sfintei Alianțe” care readuseseră pe Bourboni; aceste armate nu vor evacua teritoriul francez decât în 1818.
- [6] *Montmorency* – localitate pitorească în mijlocul unei păduri, în apropierea Parisului.
- [7] *Regina Hortense* – fiica Iosefinei de Beauharnais; s-a căsătorit cu unul dintre frații lui Napoleon I, cu Louis Bonaparte și a fost mama viitorului Napoleon al III-lea.
- [8] *Lutzen* – oraș în Saxonia, unde Napoleon I a repurtat în 1813, o victorie asupra armatelor prusace și ruse.
- [9] *Bourbonii* – dinastia care a ocupat tronul Franței începând cu Henric al IV-lea și care a fost detronată odată cu Ludovic al XVI-lea de către revoluția burgheză din 1789. Regaliștii contrarevoluționari au recurs la armatele străine pentru a-i readuce pe tron pe Bourboni. Ultimii Bourboni de spiță directă care au domnit în Franța au fost Ludovic al XVIII-lea și Carol al X-lea, în timpul Restaurației. Alte ramuri ale familiei Bourbon au domnit în Spania, Sicilia, Parma.
- [10] *Micul caporal* – așa-i spuneau soldații lui Napoleon Bonaparte, a cărui carieră militară prestigioasă pornise de la gradul cel mai modest.
- [11] *Boston* – joc de cărți în patru persoane, foarte la modă la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea; își

trage numele de la orașul Boston, deoarece a fost născocit în timpul asediului acestui oraș (1776).

[12] „*Legiunea de onoare*” – decorație franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare și civile.

[13] *Arhicancelarul Imperiului... Cambacérès* – Cambacérès (Jean-Jacques, duce de), fost membru al Convenției și consul, devenise, în timpul Imperiului, arhicancelar adică *șeful suprem al magistraturii*; Cambacérès (1753—1824) a avut un rol important la elaborarea codului napoleonian.

[14] *Înaltul Judecător* – titlu purtat în timpul Imperiului de către ministrul de justiție.

[15] *Boneta purpurie* – boneta frigiană de culoare roșie era semnul de recunoaștere al revoluționarilor francezi (1789—1794).

[16] *A dobândit multe bunuri naționale* – în timpul revoluției franceze (1789—1794), moșiile confiscate ale aristocraților și clerului se vindeau ca bunuri naționale; cumpărătorii nu se sfiau să mituiască pe funcționari pentru a le obține cât mai ieftin (vezi și alte romane ale lui Balzac, ca *Eugénie Grandet*).

[17] *Pacea de la Utrecht* – tratat încheiat în 1713 între Franța, Spania, Anglia și Olanda, la sfârșitul războiului pentru succesiune la tronul Spaniei.

[18] *Uraniscul* – baldachinul purtat la procesiuni.

[19] *Fête-Dieu* – sărbătoare catolică prăznuită în joia de după Rusalii.

[20] *Domenichino, Correggio, Andrea del Sarto* – pictori italieni celebri din secolele XVI și XVII, Andrea del Sarto (1486—1531), Correggio (1494—1534), Domenichino (1581—1641).

[21] *Jacobinul* – jacobinii au fost, în timpul revoluției franceze din 1789—1794, cei mai consecvenți revoluționari, grupați în jurul lui Robespierre; se numeau așa după locul lor de adunare, clubul revoluționar situat într-o fostă mănăstire a călugărilor iacobini.

[22] *Surorile împăratului* – Napoleon Bonaparte a avut trei surori: Marie-Anne Elise, Marie-Pauline, Caroline-Marie Annonciade (soția lui Murat).

- [23] *Opera „Rose și Colas”* – de compozitorul francez Monsigny, unul dintre creatorii operei comice în Franța (1729—1817).
- [24] *„Cine naiba a mai văzut?”* – refrenul unui cântec popular al lui Lamotte-Houdart (secolul al XVIII-lea).
- [25] *Chaussée d’Antin* – cartier al familiilor parvenite de bancheri.
- [26] *Boucher (François)* – pictor francez de scene pastorale și mitologice cu caracter decorativ (1703—1770).
- [27] *Doamna de Pompadour* – favorita lui Ludovic al XV-lea, căreia îi plăceau omagiile artiștilor din vremea sa.
- [28] *Cele trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp* – catolicii postesc trei zile (miercurea, vinerea și sâmbăta) la începutul fiecăruia din cele patru anotimpuri; posturile respective se numesc *„quatre-temps”*.
- [29] *Fenelon* – arhiepiscop și educator francez (1651—1715); este autorul faimosului *Télémaque*, plin de critici indirecte la adresa lui Ludovic al XIV-lea și al unui *„Tratat de educație a fetelor”*.
- [30] *O pălărie... dusă în insule* – în colonii, numite atunci și insule, se desfășeau mărfurile învechite.
- [31] *Novene* – Rugăciuni sau *messe* rostite timp de nouă zile la rând.
- [32] *Restaurația* – epoca dintre 1814 și 1830, timp în care, cu ajutorul armatelor străine, a avut loc în Franța restaurarea dinastiei Bourbonilor.
- [33] *Pair al Franței* – membru al Camerei superioare, în timpul Restaurației.
- [34] *Congregație* – nume dat, în vremea Restaurației, nucleului conducător al bisericii catolice, care tindea din nou să devie dominantă în stat.
- [35] *Lucrările de la Palais-Royal* – în timpul Restaurației, se lucra la o galerie cu geamuri care avea să înlocuiască vechea galerie de lemn din corpul de clădiri al așa-numitului Palais-Royal, loc de întâlnire al cheflilor și jucătorilor de jocuri de noroc.
- [36] *Mișcările Taglionei* – Maria Taglioni a fost o dansatoare vestită din secolul al XIX-lea (1804—1884).

[37] *Talma* – celebru actor francez (1763—1826).

[38] *Condeiu* lui *Charlet* și al lui *Callot*, *penelul* lui *Téniers* și al lui *Rembrandt* – pentru redarea acestei scene nocturne de pe stradă, Balzac evocă talentul desenatorilor francezi realiști *Charlet* (1792—1845) și *Callot* (1592—1635), al pictorilor flamanzi *Téniers* (tatăl – 1582—1649 – a fost tot atât de celebru ca și fiul – 1610—1694 – în zugrăvirea scenelor populare de exterior), precum și al celebrului pictor olandez *Rembrandt* (1606—1669), maestru al clar-obscurului.

Table of Contents

[1]	87
[2]	87
[3]	87
[4]	87
[5]	87
[6]	87
[7]	87
[8]	87
[9]	87
[10]	87
[11]	87
[12]	88
[13]	88
[14]	88
[15]	88
[16]	88
[17]	88
[18]	88
[19]	88
[20]	88
[21]	88
[22]	88
[23]	89
[24]	89
[25]	89
[26]	89
[27]	89

[28]	89
[29]	89
[30]	89
[31]	89
[32]	89
[33]	89
[34]	89
[35]	89
[36]	89
[37]	90
[38]	90